

Δέσπω Πασιά Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

Flora Nostra: Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας

Εκπαιδευτικά προγράμματα ανοικτής πρόσβασης
για την τυπική και άτυπη εκπαίδευση

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
HAROKOPIO UNIVERSITY

SYLVIA IOANNOU FOUNDATION
FOUNDATION

Εκπαιδευτικό βιβλίο

Flora Nostra: Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας

Τα εκπαιδευτικά εργαλεία Ανοικτής Πρόσβασης για την Τυπική και Άτυπη Εκπαίδευση εντάσσονται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου: Μια συνδυαστική ανάλυση με την αξιοποίηση ιστορικών δεδομένων και σύγχρονων εφαρμογών Γεωπληροφορικής», το οποίο αναπτύχθηκε από το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου και χρηματοδοτήθηκε από το Κοινωφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου (2019-2023).

Επικεφαλής ερευνητικής ομάδας: Χρίστος Χαλκιάς (Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο) - Αντώνης Χατζηκυριάκου (Επίκουρος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Κείμενα

Δέσπω Πασιά - Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

Γλωσσική επιμέλεια

Μαρία Γιουρούκου

Σχεδιασμός έκδοσης

Δώρα Μητσώνια

Έκδοση

AdVenture A.E.

Επικοινωνία

Δέσπω Πασιά, Μουσειολόγος - Μουσειοπαιδαγωγός
ragotamon@gmail.com

Ευανθία (Εύη) Τσελίκια, Ιστορικός Τέχνης
e_tselika@hotmail.com

ISBN: 978-618-83044-9-9

© 2023 Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Sylvia Ioannou Charitable Foundation

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, αναδημοσίευση ή αντιγραφή μέρους ή του συνόλου της παρούσας έκδοσης με οποιονδήποτε τρόπο και οποιοδήποτε μέσον χωρίς την έγγραφη άδεια του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου και του Sylvia Ioannou Charitable Foundation. Το περιεχόμενο των κειμένων αποτελεί αποκλειστική έκφραση της γνώμης των συγγραφέων και όχι κατ' ανάγκη των εκδοτών.

Περιεχόμενα

Το ερευνητικό πρόγραμμα	5
Σκεπτικό και στόχοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων	7
Εισαγωγή	8
Μεθοδολογία	
Εικαστική χαρτογράφηση και συμμετοχική καλλιτεχνική δημιουργία	9
Συνδυάζοντας τις εικαστικές τέχνες με την περιβαλλοντική εκπαίδευση	9
Συνδέοντας τις εικαστικές τέχνες με τις νέες τεχνολογίες	10
Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 1 για παιδιά και νέες/νέους (10-14 ετών)	11
1.1. Πλαίσιο πιλοτικής εφαρμογής	11
1.2. Υλικά και μέσα	11
1.3. Συναντήσεις - Στάδια εργασίας	
1.3.1. Συνάντηση προετοιμασίας	12
1.3.2. Συνάντηση 1η: Διερεύνηση της έννοιας «Φύση»	14
1.3.3. Συνάντηση 2η: Καταγραφή εδώδιμων φυτών στην περιοχή μελέτης	16
1.3.4. Συνάντηση 3η: Εικαστική απόδοση εδώδιμων φυτών	16
1.3.5. Συνάντηση 4η: Χρήση του ισότοπου «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου»	18
1.3.6. Συνάντηση 5η: Εικαστική αποτύπωση των εδώδιμων φυτών που υπήρχαν στην περιοχή μελέτης κατά το παρελθόν	21
1.3.7. Συνάντηση 6η: Δημιουργία QR codes	22
1.3.8. Συνάντηση 7η: Κλείσιμο εργασίας	23
Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 2 για νέες/νέους (15-20 ετών)	25
2.1. Ευρύτεροι γνωστικοί στόχοι	26
2.2. Το πλαίσιο διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πρότασης	26
2.3. Εργαστήρια / Συναντήσεις – Στάδια εργασίας	
2.3.1. Εργαστήρι / Συνάντηση 1: Η χαρτογράφηση και οι εικαστικές εφαρμογές της	27
2.3.2. Εργαστήρι / Συνάντηση 2: Το τοπίο και ο φυσικός κόσμος στην Τέχνη	30
2.3.3. Εργαστήρι / Συνάντηση 3: Δράση πεδίου - Ομαδική εικαστική καταγραφή του φυσικού κόσμου στην περιοχή μελέτης	36

2.3.4. Εργαστήρι / Συνάντηση 4: Δράση πεδίου - Καταγράφοντας τι υπήρχε τότε και τι υπάρχει τώρα	38
2.3.5. Εργαστήρι / Συνάντηση 5: Συλλογική επεξεργασία υλικού	41
2.3.6. Εργαστήρι / Συνάντηση 6: Κλείσιμο Εργασίας	42
Βιβλιογραφία	43
Καλλιτέχνες και ομάδες αναφοράς	44
Βιογραφικά σημειώματα της εκπαιδευτικής ομάδας και των συντονιστών του ερευνητικού έργου	45

Το ερευνητικό πρόγραμμα

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου: Μια συνδυαστική ανάλυση με την αξιοποίηση ιστορικών δεδομένων και σύγχρονων εφαρμογών Γεωπληροφορικής» αναπτύχθηκε από το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου και χρηματοδοτήθηκε από το Κοινοφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου. Επικεφαλής ερευνητικής ομάδας: Χρίστος Χαλκιάς (Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο) και Αντώνης Χατζηκυριάκου (Επίκουρος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Το ερευνητικό πρόγραμμα εξετάζει τη σχέση οικονομίας, περιβάλλοντος και τοπίου στην Κύπρο από τον 16ο μέχρι τον 20ό αιώνα μέσα από την επεξεργασία δύο διαφορετικού τύπου πηγών: φορολογικών/κτηματολογικών απογραφών και ιστορικών χαρτών. Οι απογραφές παρέχουν πληροφορίες για τον πληθυσμό, την οικονομική παραγωγή, την τοπωνυμία και τη χρήση γης. Οι χαρτογραφικές αναπαραστάσεις παρέχουν πολύτιμα δεδομένα για το περιβάλλον, το αγροτικό και αστικό τοπίο, την υδρογραφία ή τη γεωγραφία, όπως καταγράφηκαν σε μία δεδομένη στιγμή. Οι πηγές στις οποίες στηρίχτηκε το ερευνητικό πρόγραμμα είναι:

- η πρώτη οθωμανική φορολογική απογραφή του 1572
- η οθωμανική περιουσιολογική απογραφή του 1832/33
- ο χάρτης του Kitchener (1878-1883), που αποτελεί την πρώτη νεωτερική και χαρτογραφικά αξιόπιστη αναπαράσταση της νήσου, σε συνδυασμό με τους λεπτομερείς χάρτες που σχεδίασε για τη Λευκωσία και τη Λεμεσό, και
- η βρετανική απογραφή του 1931.

Συνδυάζοντας τα δύο είδη πηγών μέσα από τη χρήση σύγχρονων μεθόδων Γεωπληροφορικής, το ερευνητικό πρόγραμμα επεξεργάζεται και αναλύει ιστορικά δεδομένα με σκοπό από τη μια να οπτικοποιήσει την οικονομία, το περιβάλλον και το τοπίο της Κύπρου, και από την άλλη να παρακολουθήσει την εξέλιξή τους σε μια χρονική περίοδο περίπου πέντε αιώνων. Όλες οι πτυχές του προγράμματος είναι προσβάσιμες μέσω του συνδέσμου:

<https://ecoland.hua.gr/el/>

Εξίσου σημαντικός στόχος του ερευνητικού προγράμματος είναι η ελεύθερη πρόσβαση του κοινού στα αποτελέσματα, κάτι που θα επιτευχθεί με την όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοσή τους εκτός ερευνητικού/πανεπιστημιακού χώρου. Για τον σκοπό αυτόν έχουν παραχθεί δύο ειδών εργαλεία:

α) Ψηφιακές εφαρμογές για έξυπνες κινητές συσκευές και διαδικτυακή εφαρμογή που επιτρέπουν στο κοινό τη διαδραστική χρήση των ερευνητικών αποτελεσμάτων:

<https://ecoland.hua.gr/el/outcomes/mobile>

β) Τα εκπαιδευτικά βιβλία που περιέχουν εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες ενσωματώνουν και τις πιο πάνω ψηφιακές εφαρμογές:

- *Flora Nostra*: Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας
- *Ο Ποταμός Μιλά: Ο Πεδιαίος στον Χώρο και στον Χρόνο.*

Σκεπτικό και στόχοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Τα προτεινόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα βασίζονται στην πεποίθηση ότι ένας από τους τρόπους με τους οποίους η εκπαιδευτική πρακτική αποκτά καινοτόμο χαρακτήρα είναι η σύνδεσή της με την πρωτότυπη και πρωτοποριακή έρευνα.

Τα προγράμματα απευθύνονται σε παιδιά και νέες/νέους (10-14 ετών) και νέες/νέους (15-20 ετών), με δυνατότητες εφαρμογής στην τυπική πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και στην άτυπη εκπαίδευση. Η μεθοδολογία που προτείνεται μπορεί να προσαρμοστεί, ώστε να απευθύνεται και σε άλλες ηλικίες, να αφορά άλλες περιοχές ή και δομές μη τυπικής εκπαίδευσης, όπως καλοκαιρινά σχολεία, προγράμματα μουσείων και πολιτιστικών οργανισμών.

Στόχοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι:

- η σύνδεση της ιστορικής και γεωγραφικής έρευνας με τις εικαστικές τέχνες
- η ανάπτυξη δεξιοτήτων εικαστικής έρευνας
- η ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στην εικαστική έρευνα και παραγωγή
- η δημιουργία νέων προσβάσεων στην πολιτισμική ιστορία της Κύπρου με τη χρήση βιωματικών πρακτικών, τεχνολογικών και εικαστικών εργαλείων.

Δέσπω Πασιά, Μουσειολόγος - Μουσειοπαιδαγωγός
Ευανθία (Εύη) Τσελίκια, Ιστορικός Τέχνης

Η εκπαιδευτική πρόταση *Flora Nostra: Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας* χωρίζεται σε δύο μέρη:

Το πρώτο, επικεντρώνεται στα εδώδιμα φυτά μέσα και έξω από τους κήπους των σπιτιών μας και απευθύνεται στις ηλικίες 10-14 ετών (εκπαιδευτικό πρόγραμμα 1). Τα εδώδιμα φυτά, δηλαδή τα βρώσιμα, παράγονται συνήθως σε ειδικές καλλιέργειες. Υπάρχουν όμως και πολλά εδώδιμα στους κήπους και σε ανοικτούς χώρους, σε πόλεις και χωριά, την παρουσία των οποίων πολλές φορές αγνοούμε. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα 1 επικεντρώνεται στα φυτά αυτά, στην παρουσία τους γύρω μας, στις χρήσεις τους και στην εικαστική τους απόδοση.

Το δεύτερο, επικεντρώνεται στις φοινικιές, ένα χαρακτηριστικό δέντρο που παρουσιάζεται επανειλημμένα στον χάρτη της Κύπρου από τον Kitchener και στους λεπτομερείς χάρτες της Λευκωσίας και της Λεμεσού. Απευθύνεται σε νέες και νέους 15-20 ετών (εκπαιδευτικό πρόγραμμα 2). Οι φοινικιές είναι ένα δέντρο που δεσπόζει στο κυπριακό τοπίο. Είναι το μοναδικό δέντρο που συμπεριλαμβάνεται ως ειδικό σύμβολο στη χαρτογράφηση του Kitchener και ως σημείο αναφοράς στο οπτικό πεδίο του αστικού και αγροτικού τοπίου. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα 2 περιλαμβάνει μια σειρά εργαστηρίων για μια σύγχρονη εικαστική χαρτογράφηση με αναφορά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, και με περιπτωσιολογία τα φοινικόδεντρα. Για την εφαρμογή του προγράμματος, το ειδικό σύμβολο για τις φοινικιές μπορεί να αντικατασταθεί με άλλο στοιχείο του χάρτη του Kitchener που αφορά το φυσικό περιβάλλον και σχετίζεται με τη γεωγραφική περιοχή που μας ενδιαφέρει.

Στο σύνολό της, η εκπαιδευτική πρόταση *Flora Nostra* βασίζεται σε μια ευέλικτη μεθοδολογία η οποία μπορεί να εφαρμοστεί τόσο σε αστικές όσο και αγροτικές περιοχές της Κύπρου. Παράλληλα, μπορεί να προσαρμοστεί για χρήση σε περιοχές εκτός Κύπρου είτε περιλαμβάνοντας ιστορικούς χάρτες της κάθε περιοχής, είτε χρησιμοποιώντας σύγχρονα στοιχεία για τις καλλιέργειες και την παραγωγή εδώδιμων.

Εικαστική χαρτογράφηση και συμμετοχική καλλιτεχνική δημιουργία

Το παρόν εκπαιδευτικό βιβλίο εστιάζει σε εικαστικές μεθόδους χαρτογράφησης. Από τη δεκαετία του 1970 και μετά, στο πλαίσιο της σύγχρονης τέχνης, παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο η ενασχόληση εικαστικών με την εικαστική δημιουργία χαρτών ή με την εφαρμογή μεθοδολογιών χαρτογράφησης.

Μεθοδολογικά βασίζεται στη δομή του διεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος που εξερευνά τη σχέση ιστορίας, περιβάλλοντος και τοπίου στην Κύπρο από τον 16ο μέχρι τον 20ό αιώνα μέσα από την επεξεργασία απογραφών και ιστορικών χαρτών, αλλά επεκτείνει τον διάλογο και στο πεδίο των εικαστικών τεχνών και της εκπαίδευσης. Η εξοικείωση με την καθημερινή χρήση ψηφιακών χαρτών και την εικονική αναπαράσταση του γεωγραφικού χώρου μέσω εφαρμογών τύπου OpenStreetMap ή Google Maps, έχει αναδιαμορφώσει τη σχέση μας με τον χάρτη και τις μεθόδους χαρτογράφησης.

Τις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα μέχρι και σήμερα, παρατηρείται στη σύγχρονη τέχνη μια συστηματική χρήση και ενασχόληση με τον χάρτη, αλλά και τη χαρτογράφηση ως μεθοδολογία (Casey 2005, Harmon, 2009 και Watson 2009). Αυτή η άνθηση του χάρτη ως εικαστικού μέσου και της χαρτογράφησης ως εικαστικής μεθοδολογίας συμβαίνει παράλληλα με τη συμμετοχική ή σχεσιακή στροφή της σύγχρονης τέχνης στο ίδιο χρονικό πλαίσιο (Bishop 2012, Finkelpearl 2013 και Leeson 2017) που δίνει έμφαση στη συλλογική δημιουργία και την ενεργή εμπλοκή. Οι συμμετοχικές διαδικασίες που παρατηρούνται σε σύγχρονες εικαστικές πρακτικές που ασχολούνται με τον χάρτη και τη χαρτογράφηση αποτελούν κεντρικό άξονα μεθοδολογίας των δύο προτεινόμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Συνδυάζοντας τις εικαστικές τέχνες με την περιβαλλοντική εκπαίδευση

Η περιβαλλοντική τέχνη (environmental art) παρουσιάζεται ως εικαστική μεθοδολογία από το 1960 και αποτελεί μία έκφραση του περιβαλλοντικού κινήματος. Εστιάζει στα περιβαλλοντικά προβλήματα και συνδέεται με την Τέχνη της Γης (Land Art), ως κίνημα στο πλαίσιο του οποίου οι καλλιτέχνες καλούνται να δουλέψουν με τη φύση σαν πρώτο υλικό αλλά και να αποδεχτούν ότι οι φυσικές αλλαγές μετατρέπονται σε οργανικό στοιχείο του έργου, αφού αυτό διαμορφώνεται από την ίδια τη φύση. Η Τέχνη της Γης κατανοείται έτσι ως μια εικαστική μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ως υλικά το έδαφος, τα φυτά, το νερό και το φως, και κατά

την οποία η δράση των καλλιτεχνών πραγματοποιείται σε φυσικούς χώρους αναθεωρώντας με αυτό τον τρόπο τη σχέση ανθρώπου-φύσης (Kastner και Wallis, 1998). Στο πλαίσιο του ευρύτερου οικολογικού κινήματος η περιβαλλοντική τέχνη στις μέρες μας συνδέεται με την τεχνοτροπία και την εννοιολογική προσέγγιση της Τέχνης της Γης που στοχεύει έμπρακτα στην ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβάλλοντος, φύσης και οικολογικής συνείδησης.

Καλλιτεχνικά κινήματα που προηγήθηκαν της περιβαλλοντικής τέχνης και με διάφορους τρόπους την ενέπνευσαν είναι η τοπιογραφία (ζωγραφική τοπίου), η φωτογράφιση τοπίου και η βοτανική εικονογράφηση (Buck και Rice).

Συνδέοντας τις εικαστικές τέχνες με τις νέες τεχνολογίες

Η ψηφιακή εικόνα διεισδύει σε όλες σχεδόν τις πτυχές του σύγχρονου βίου μέσω μιας πληθώρας συσκευών που βρίσκονται στα σπίτια, στους δρόμους, στους χώρους ψυχαγωγίας ή εργασίας και ακόμα συχνότερα στην τσέπη μας. Στο νέο αυτό πλαίσιο επικοινωνίας, αλλά και αισθητικής, η ψηφιακή εικόνα έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής εμπειρίας των περισσότερων ανθρώπων του πλανήτη. Ο τεράστιος όγκος τους και η πρωτοφανής συχνότητα με την οποία οι ψηφιακές εικόνες είναι παρούσες καθιστούν απαραίτητη, περισσότερο ίσως από ποτέ, την κατανόηση του πολιτισμού της εικόνας και πιο συγκεκριμένα της ψηφιακής.

Οι δυνατότητες επεξεργασίας ήχου, κειμένου και εικόνας (στατικής και κινούμενης) που προσφέρουν οι υπολογιστές, τα κινητά τηλέφωνα, τα tablets κ.ο.κ., έχουν ως αποτέλεσμα την εδραίωσή τους στην καθημερινότητά μας. Η επανάσταση που επήλθε στις εικαστικές τέχνες μέσα από τη χρήση της φωτογραφίας και της κινούμενης εικόνας σχετίζεται ακριβώς με τους τρόπους χρήσης των ψηφιακών τεχνολογιών και τον εξ ολοκλήρου επανακαθορισμό της κατανόησης και χρήσης της εικόνας στη σημερινή εποχή. Ο επανακαθορισμός αυτός δεν είναι στατικός, αλλά εξελίσσεται ολοένα και αποκτά νέες προεκτάσεις με την ανάπτυξη της εικονικής πραγματικότητας. Έτσι, ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της τεχνολογίας στη σημερινή εποχή γίνονται κεντρικά σημεία αναφοράς τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον των εικαστικών τεχνών.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που προτείνονται στα επόμενα δύο κεφάλαια εστιάζουν στη χρήση νέων τεχνολογιών μέσω των ψηφιακών ερευνητικών εργαλείων που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου».

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 1

για παιδιά και νέες/νέους (10-14 ετών)
με δυνατότητα εφαρμογής στην Τυπική Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια
και στην Άτυπη Εκπαίδευση

1.1. Πλαίσιο πιλοτικής εφαρμογής

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα εφαρμόστηκε στη ΣΤ΄ τάξη του Γ΄ Δημοτικού Σχολείου Παλουριώτισσας στη Λευκωσία (2017-2018), το οποίο διαθέτει εργαστήριο εικαστικών τεχνών. Οι τάξεις αποτελούνταν από 20 περίπου παιδιά 11-12 ετών και κάθε συνάντηση είχε διάρκεια 80 λεπτά.

1.2. Υλικά και μέσα

α. Ψηφιακά μέσα

- Έξυπνες κινητές συσκευές (τηλέφωνα ή tablets)
- USB stick (αν διαθέτουν τα μέλη της ομάδας)
- Δωρεάν ψηφιακές εφαρμογές QR code generator/creator και QR code reader (αν δεν διαθέτουν ήδη οι έξυπνες κινητές συσκευές)
- Πρόσβαση στο διαδίκτυο
- Ηλεκτρονικοί υπολογιστές (1 για κάθε 3-4 άτομα)

β. Εκτυπώσεις ή/και ψηφιακές εικόνες

- Εκτυπώσεις χάρτη Kitchener (έγχρωμες)
- Εκτυπώσεις QR codes (μαυρόασπρες)
- Επιλεγμένες εκτυπώσεις φωτογραφιών ομάδας (έγχρωμες)
- Εικόνες φυτών που εντοπίζονται στη διαδικτυακή εφαρμογή, αλλά δεν ευδοκιμούν κατά την εποχή που εφαρμόζεται το πρόγραμμα
- Εικόνες βοτανικής εικονογράφησης

γ. Εικαστικά υλικά και μέσα

- Μαλακά παστέλ
- Πενάκια και μαρκαδόροι
- Πινέλα
- Μολύβια, γόμες
- Ψαλίδια

- Ακρυλικές μπογιές
- Αδιαφανή χάρτινα ή υφασμάτινα σακουλάκια που κλείνουν
- Δείγματα φυτών που εντοπίζονται στην περιοχή μελέτης
- Μεγεθυντικοί φακοί
- Χαρτί A3 (για παστέλ)
- Χαρτί A3 (για μολύβι)
- Εικαστικά ημερολόγια – sketchbooks
- Post-it
- Πίνακας

1.3. Συναντήσεις - Στάδια εργασίας

1.3.1. Συνάντηση προετοιμασίας

Υλικά και μέσα:

- Έξυπνες κινητές συσκευές (τηλέφωνα ή tablets)
- Πρόσβαση στο διαδίκτυο
- Εικαστικά ημερολόγια – sketchbooks

Η συνάντηση αυτή αφιερώνεται

- στην παρουσίαση και εκμάθηση ελεύθερων ψηφιακών εφαρμογών δημιουργίας QR codes
- στην εξοικείωση με τις λειτουργίες της κάμερας έξυπνων κινητών συσκευών που θα χρησιμοποιηθούν στο πρότζεκτ.

Χρήση QR codes

Τα QR codes (Quick Response codes) είναι δισδιάστατοι κώδικες όπου μπορούν να αποθηκευτούν λέξεις ή σύνδεσμοι στο διαδίκτυο, και οι οποίοι μπορούν να διαβαστούν πάρα πολύ εύκολα και γρήγορα από έξυπνες κινητές συσκευές. Υπάρχουν πολλές διαθέσιμες δωρεάν εφαρμογές που δημιουργούν QR codes στο διαδίκτυο (QR code generator/creator).

Η χρήση τους είναι απλή:

- Εισάγουμε την πληροφορία που θέλουμε να αποθηκεύσουμε (κείμενο ή σύνδεσμο στο διαδίκτυο)
- Πατούμε το πλήκτρο generate/create
- Δημιουργείται η εικόνα του κώδικα
- Την αποθηκεύουμε και μπορούμε να την εκτυπώσουμε.

Για να διαβάζουμε QR codes, οι περισσότερες έξυπνες κινητές συσκευές έχουν πλέον ενσωματωμένη τη λειτουργία σάρωσης κωδικών στην εφαρμογή της κάμερας. Σε περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό, θα πρέπει να κατεβάσουμε μια δωρεάν εφαρμογή σάρωσης (QR code reader). Για τους σκοπούς του συγκεκριμένου πρότζεκτ συστήνεται να χρησιμοποιούνται εφαρμογές που λειτουργούν εκτός διαδικτύου, π.χ. i-nigma.

Βοηθητικές σημειώσεις:

- Οι υπεύθυνες/οι των ομάδων εξοικειώνονται πολύ καλά με τις λειτουργίες πριν από τη συνάντηση με την ομάδα.
- Είναι προτιμότερο τα μέλη της ομάδας να γράφουν τα κείμενά τους πρώτα σε χαρτί, ώστε να οριστικοποιείται η σύνταξη και το περιεχόμενο πριν από την κωδικοποίηση.
- Είναι ενδιαφέρον να συζητήσουμε σε αυτό το αρχικό στάδιο με την ομάδα τη φόρμα που μπορεί να πάρει ένα τέτοιο μικρό κείμενο. Μπορεί να είναι
 - χιουμοριστικό
 - αίνιγμα
 - Χαϊκού ή Λίμερικ (αν η ομάδα είναι ήδη εξοικειωμένη με τη φόρμα)
 - ιστοσελίδα που θα εντοπίσει η ομάδα για τα εδώδιμα φυτά ή βότανα της Κύπρου
 - ή να υιοθετηθεί κάποια άλλη ιδέα της ομάδας.

Χρήση κάμερας έξυπνης κινητής συσκευής για φωτογραφία και βίντεο

Στο πρότζεκτ χρησιμοποιούνται οι λειτουργίες:

- Εστίαση (focus)
- Φωτεινότητα (brightness)
- Ευαισθησία (ISO): βρίσκεται συνήθως στο μενού Pro και ρυθμίζει την ευαισθησία της κάμερας. Όσο μεγαλύτερο ISO, τόσο πιο ευαίσθητη γίνεται η κάμερα, άρα μπορεί να βοηθήσει σε φωτογράφιση με χαμηλό φωτισμό.
- Πανόραμα (panorama): δημιουργεί πανοραμικές εικόνες μέχρι και 360°, οριζόντια ή κάθετα. Κρατάμε σταθερά την κάμερα κινώντας την προς μία κατεύθυνση.

Τα μέλη της ομάδας πειραματίζονται

- με τη φωτογράφιση σε εξωτερικούς χώρους, με σκιά και ηλιοφάνεια (ρύθμιση φωτεινότητας και ISO)
- με τρία είδη εστίασης τουλάχιστον: λεπτομέρεια αντικειμένου, ολόκληρο το αντικείμενο, το αντικείμενο στο περιβάλλον του (ρύθμιση φωτεινότητας και εστίασης).

Η ομάδα συζητά δεοντολογικούς τρόπους φωτογράφισης:

- δεν περιλαμβάνονται άτομα στις φωτογραφίες μας, εκτός αν έχουμε τη γραπτή άδειά τους
- αν προσεγγίσουμε κάποιο χώρο για φωτογράφιση
 - το κάνουμε με σεβασμό, διακριτικά
 - αν οι ιδιοκτήτες είναι παρόντες/παρούσες εξηγούμε τον σκοπό της φωτογράφισης
 - ζητούμε την άδειά τους.

1.3.2. Συνάντηση 1^η: Διερεύνηση της έννοιας «Φύση»

Υλικά και μέσα:

- Πίνακας
- Εικαστικά ημερολόγια – sketchbooks
- Για κάθε ομάδα: Χαρτί A3, post-it, μαρκαδόροι, χρωματιστά μολύβια, πενάκια
- Έξυπνες κινητές συσκευές (τηλέφωνα ή tablets)

Δραστηριότητα 1^η

α. Ξεκινούμε τη διερεύνησή μας με το ερώτημα

Τι είναι Φύση;

Ενθαρρύνουμε τη διερεύνηση του ερωτήματος και πέρα από τις προφανείς απαντήσεις, με υποερωτήματα όπως

Πού τη συναντάτε;

Το ερώτημα αυτό αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμο, αφού φέρνει στο προσκήνιο ακόμα περισσότερες αντιλήψεις των μελών της ομάδας για το τι είναι Φύση. Περιλαμβάνουμε στη συζήτησή μας και τις απόψεις που θεωρούν Φύση μόνο ό,τι προκύπτει χωρίς ανθρώπινη επέμβαση, αλλά και απόψεις που θεωρούν Φύση αποτελέσματα ανθρώπινης δραστηριότητας. Έτσι μπορούμε να συναντήσουμε τη Φύση στην ύπαιθρο, αλλά και στις κατοικημένες περιοχές σε διάφορες μορφές.

Τι περιλαμβάνει;

Σε αυτό το σημείο επίσης περιλαμβάνουμε όλες τις απαντήσεις:

- π.χ. φυτά που φυτρώνουν μόνα τους (αυτοφυή), ζώα που ζουν σε ύπαιθρο, ουρανό, θάλασσα, ποτάμια κ.λπ.
- π.χ. φύτευση, καλλιέργεια, εκτροφή, διαχείριση νερών κ.λπ.

β. Φτιάχνουμε ένα αραχνόγραμμα στο οποίο καταχωρούμε όλες τις απαντήσεις. Τα παιδιά φτιάχνουν το δικό τους στα σημειωματάρια ή εικαστικά ημερολόγια τους – sketchbooks (συστήνεται η χρήση μεγέθους A4 ή μεγαλύτερου) με τις απαντήσεις που τα ενδιαφέρουν. Αν το αραχνόγραμμα μπορεί να μείνει εκτεθειμένο ή να δημιουργηθεί και ηλεκτρονικά, τότε θα μπορεί να αναδιαμορφώνεται εύκολα κατά τη διάρκεια του πρότζεκτ.

γ. Επικεντρωνόμαστε στην περιοχή γύρω από το σχολείο/χώρο όπου εργαζόμαστε (περιοχή μελέτης). Αναζητούμε τα στοιχεία εκείνα που δεν προσέχουμε συνήθως, όπως για παράδειγμα τα εδώδιμα φυτά:

*Έχετε προσέξει ότι τρώμε ή χρησιμοποιούμε κάποια από τα φυτά
που καλλιεργούμε
ή φυτρώνουν μόνα τους στην περιοχή μας;*

Δραστηριότητα 2^η

α. Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες.

Κάθε ομάδα έχει διαθέσιμο ένα χαρτί A3, post-it, μαρκαδόρους, χρωματιστά μολύβια, πενάκια.

Η ομάδα συζητά και σε κάθε post-it αναγράφεται ένα φυτό της περιοχής (άγριο ή καλλιεργημένο), που ξέρουν ότι χρησιμοποιείται από τους ανθρώπους ως τροφή, βότανο ή καρύκευμα.

β. Η ομάδα αποφασίζει πώς θα παρουσιάσει αυτή την ιδεοθύελλα της σε χαρτί A3, λ.χ. αραχνόγραμμα, απλό διάγραμμα ή με κάποια μορφή (π.χ. δέντρου, ζώου, ανθρώπου, κτιρίου). Τα διαγράμματα γίνονται με απλά σχέδια στο χρονικό πλαίσιο που είναι διαθέσιμο και περιλαμβάνουν όλα τα post-it της ομάδας. Αν υπάρχει δυνατότητα, αναρτώνται στον χώρο ή είναι διαθέσιμα ως αναφορά όταν χρειαστεί.

γ. Θέτουμε τα ερωτήματα τα οποία θα απαντηθούν στη συνέχεια του εκπαιδευτικού προγράμματος:

*Αν ήμασταν στην ίδια περιοχή πριν από 200 ή και περισσότερα χρόνια,
θα συναντούσαμε τα ίδια φυτά;
Μήπως κάποια θα ήταν διαφορετικά;
Ποια νομίζετε ότι υπήρχαν και πριν από 200, 300 χρόνια;*

Δραστηριότητα 3^η

Δημιουργούνται QR codes για τα θέματα που μας απασχόλησαν στην 1^η συνάντηση.

1.3.3. Συνάντηση 2^η: Καταγραφή εδώδιμων φυτών στην περιοχή μελέτης

Υλικά και μέσα:

- Έξυπνες κινητές συσκευές (τηλέφωνα ή tablets)

Δραστηριότητα 1^η

Το μεγαλύτερο μέρος της συνάντησης αφιερώνεται σε επιτόπια μελέτη, καταγραφή και φωτογράφιση των εδώδιμων φυτών και βοτάνων της περιοχής. Υπενθυμίζεται η δεοντολογία της φωτογράφισης.

Βοηθητικές σημειώσεις:

- Οι υπεύθυνες/οι των ομάδων μελετούν επί τόπου την περιοχή πριν από τη συνάντηση και εντοπίζουν τα σημεία όπου υπάρχουν άγρια και καλλιεργημένα εδώδιμα.
- Ίσως είναι πιο αποτελεσματικό να χωριστεί η ομάδα σε μικρότερες ομάδες που θα εργάζονται ταυτόχρονα.
- Είναι σκόπιμο να σταματούμε σε σημεία που έχουμε διαπιστώσει ότι παρουσιάζουν ενδιαφέρον και να αφήνουμε την ομάδα να παρατηρήσει και να εντοπίσει τα φυτά.
- Παρέχουμε επί τόπου όσες πληροφορίες μπορούμε για τα φυτά: χρήση, ιστορικό κ.λπ.

Δραστηριότητα 2^η

Δημιουργούνται QR codes για τα θέματα που μας απασχόλησαν στη 2^η συνάντηση.

1.3.4. Συνάντηση 3^η: Εικαστική απόδοση εδώδιμων φυτών

Υλικά και μέσα:

- Αδιαφανή χάρτινα ή υφασμάτινα σακουλάκια που κλείνουν
- Δείγματα φυτών που εντοπίστηκαν από την ομάδα κατά την προηγούμενη συνάντηση τα οποία συλλέγουν οι υπεύθυνες/οι των ομάδων σε σύντομο χρονικό διάστημα πριν από τη συνάντηση, ώστε να διατηρηθούν φρέσκα.
- Μαλακά παστέλ
- Δείγματα εικόνων βοτανικής εικονογράφησης
- Μεγεθυντικοί φακοί
- Χαρτί A3 για παστέλ

α. Η ομάδα είναι χωρισμένη σε μικρότερες ομάδες. Σε κάθε επιφάνεια εργασίας υπάρχουν κλειστά σακουλάκια με δείγματα από τα φυτά που έχει εντοπίσει η ομάδα στην προηγούμενη συνάντηση. Ανακοινώνουμε τι περιέχουν τα σακουλάκια.

Τα μέλη της ομάδας καλούνται να ψηλαφήσουν και να μυρίσουν τα σακουλάκια χωρίς να τα ανοίξουν, και στη συνέχεια να υποθέσουν από ποιο φυτό προέρχεται το δείγμα που βρίσκεται μέσα.

β. Τα σακουλάκια ανταλλάσσονται μεταξύ των μελών της ομάδας και για όποια δυσκολία αναγνώρισης προκύπτει, ανταλλάσσονται απόψεις. Βοηθούμε δίνοντας πληροφορίες για τη χρήση του φυτού (ως αφέψημα, ως καρύκευμα, ως τρόφιμο κ.λπ.).

γ. Ανοίγουμε τα σακουλάκια και τοποθετούμε τα δείγματα πάνω στην επιφάνεια εργασίας. Η ομάδα τα παρατηρεί λεπτομερώς με μεγεθυντικούς φακούς, ώστε να απαντήσει στο ερώτημα:

*Ποια μέρη υπάρχουν σε κάθε φυτό;
(υπενθύμιση από μαθήματα Φυσικών Επιστημών)*

Ποια μπορούμε να σχεδιάσουμε;

δ. Η ομάδα εξοικειώνεται με τη χρήση των μαλακών παστέλ: σχέδιο, τρίψιμο, ανάμειξη. Δίνουμε ιδιαίτερη σημασία στη στάση του χεριού, ώστε το κάτω μέρος της παλάμης να μην τρίβει και αλλοιώνει το σχέδιο.

ε. Κάθε μέλος επιλέγει ένα από τα δείγματα και, κρατώντας μεγεθυντικό φακό, το αποτυπώνει με τη χρήση των μαλακών παστέλ. Το θέμα της κλίμακας μπορεί να μείνει ελεύθερο ή να συμφωνηθεί εκ των προτέρων (Εικόνες 1 και 2).

Εικ. 1 και 2. Εικαστική απόδοση των φυτών που είχαν συλλέξει οι ομάδες κατά την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος, με μαθήτριες και μαθητές του Γ' Δημοτικού Σχολείου Παλουριώτισσας (Λευκωσία).
© Φωτογραφία: Δέσπω Πασιά

1.3.5. Συνάντηση 4^η: Χρήση του ισότοπου «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου»

Υλικά και μέσα:

- Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές (1 για κάθε 3-4 άτομα)
- Πρόσβαση στο διαδίκτυο
- Εικαστικά ημερολόγια – sketchbooks ή σημειωματάρια
- Πίνακας

Δραστηριότητα 1^η

α. Ξεκινούμε τη διερεύνησή μας με ερωτήματα που έμειναν αναπάντητα στο τέλος της 1^{ης} συνάντησης:

*Αν ήμασταν στην ίδια περιοχή πριν από 200 ή και περισσότερα χρόνια,
θα συναντούσαμε τα ίδια φυτά;
Μήπως κάποια θα ήταν διαφορετικά;
Ποια νομίζετε ότι υπήρχαν και πριν από 200, 300 χρόνια;*

β. Αφού ακουστούν οι απόψεις της ομάδας, προχωρούμε στην αναζήτηση πηγών:

Πού θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε πληροφορίες για το θέμα;

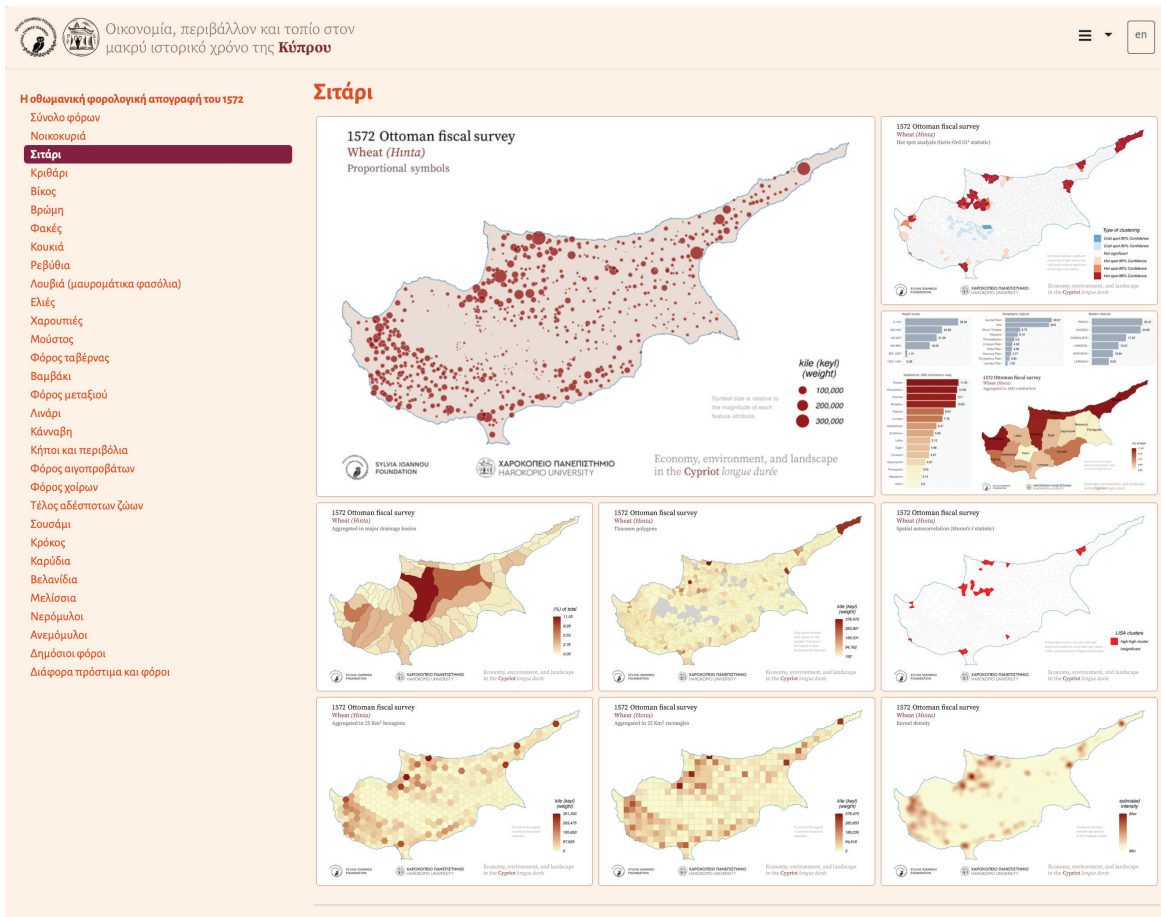
γ. Η ομάδα συζητά διάφορες πιθανές πηγές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Σε περίπτωση που δεν αναφερθούν οι χάρτες, τους εισάγουμε εμείς στη συζήτηση.

δ. Επισκεπτόμαστε τον σύνδεσμο <https://ecoland.hua.gr/el/>, όπου φαίνονται όλα τα αποτελέσματα του ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου».

Επιλέγουμε το πεδίο «Θεματικοί Χάρτες» και καλούμε την ομάδα να μελετήσει τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο αριστερό μέρος της οθόνης: πρόκειται για στοιχεία που περιέχονται στην οθωμανική φορολογική απογραφή του 1572 που αφορά την Κύπρο. Κάθε στοιχείο παρουσιάζεται με 9 διαφορετικούς χάρτες (Εικ. 3).

Καθοδηγούμε την ομάδα να χρησιμοποιήσει μόνο τους χάρτες που έχουν το μεγαλύτερο μέγεθος στην οθόνη μας και έχουν πάντα τον τίτλο «Αναλογικά σύμβολα». Πατώντας πάνω στον χάρτη εμφανίζεται σε μεγαλύτερη διάσταση. Στο παράδειγμά μας, βλέπουμε στοιχεία για το σιτάρι: όσο μεγαλύτερες είναι οι κουκίδες, τόσο μεγαλύτερη είναι η ποσότητα του προϊόντος που καταγράφεται στο κατάστιχο:

Ποια από αυτά τα στοιχεία μάς δίνουν πληροφορίες για εδώδιμα φυτά;

Εικ. 3. Παράδειγμα 9 χαρτών που απεικονίζουν δεδομένα από την οθωμανική φορολογική απογραφή του 1572 και αφορούν το σιτάρι. © Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου

ε. Επικεντρωνόμαστε στην περιοχή μελέτης που επιλέξαμε και ζητούμε από την ομάδα να καταγράψει όλα τα εδώδιμα φυτά που εντοπίζει για το μέρος αυτό.

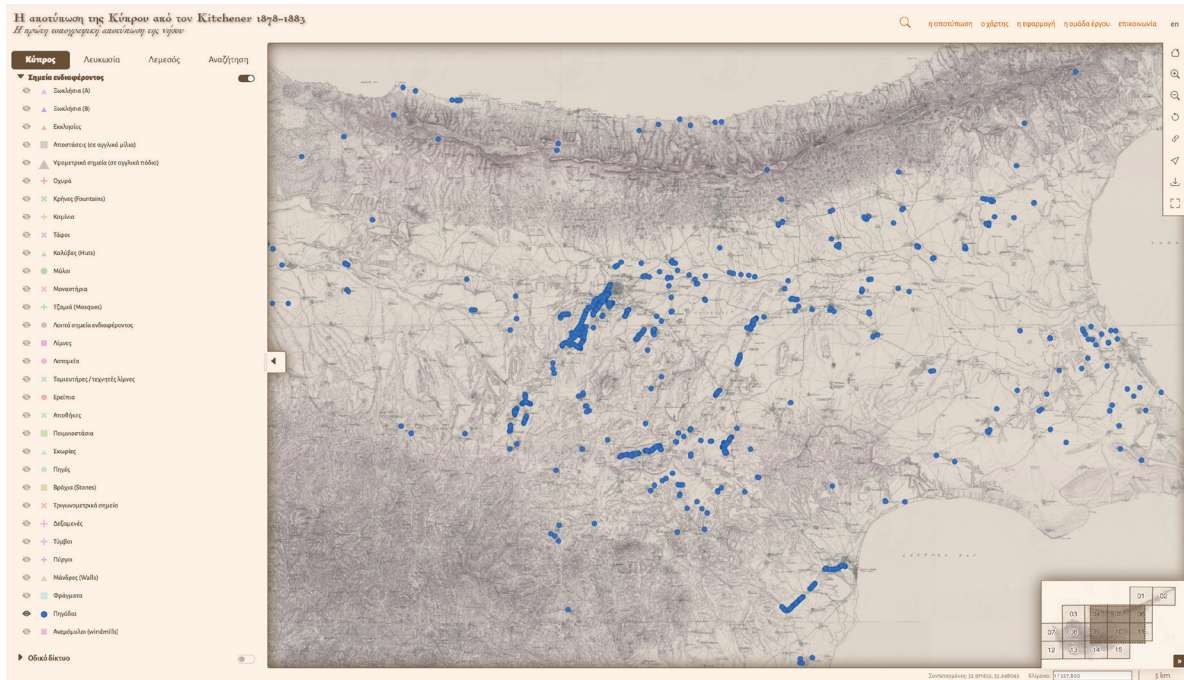
Εκτός από τα ίδια τα φυτά, ποια άλλα στοιχεία μπορεί να μας ενδιαφέρουν;

Δραστηριότητα 2^η

Η ομάδα είναι χωρισμένη σε δυάδες ή ομάδες των 3-4 ατόμων, ανάλογα με τον διαθέσιμο αριθμό υπολογιστών.

α. Επισκεπτόμαστε τη διαδικτυακή εφαρμογή «Η πρώτη τοπογραφική αποτύπωση της Κύπρου από τον Kitchener (1878-1883)», μέσω του συνδέσμου: <https://kitchener.hua.gr/el>

Εξερευνούμε για λίγο μαζί με την ομάδα τον κατάλογο με τα στοιχεία του χάρτη για την Κύπρο, που βρίσκονται στο αριστερό μέρος της οθόνης. Ενθαρρύνουμε την ομάδα να ανοίξει τα επίπεδα, ώστε να φανούν και οι υποκατηγορίες που θα δώσουν τις πληροφορίες που ψάχνουμε (Εικόνες 4 και 5).

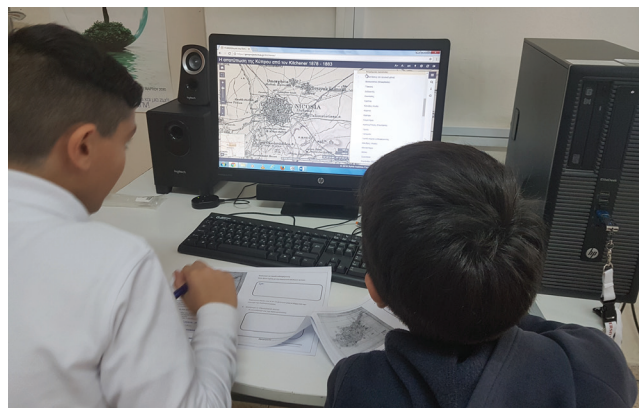
Εικ. 4. Χάρτης Kitchener (2021), με επιλογή σημείων ενδιαφέροντος (πηγάδια). © Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωνιολογικό Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου

β. Συζητούμε με την ομάδα

*Ποιες από τις χαρτογραφικές κατηγορίες νομίζετε ότι είναι χρήσιμες στη διερεύνησή μας;
Ποιες κατηγορίες μας δίνουν πληροφορίες που σχετίζονται με την καλλιέργεια φυτών;*

Βοηθητικές σημειώσεις:

Κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος χρησιμοποιήθηκαν τα επίπεδα που δίνουν πληροφορίες για τους υδάτινους πόρους: «Υδρογραφικό δίκτυο» και «Σημεία ενδιαφέροντος» (κυρίως τα πηγάδια).

Εικ. 5 και 6. Μαθήτριες και μαθητές του Γ' Δημοτικού Σχολείου Παλουριώτισσας (Λευκωσία) χρησιμοποιούν τη διαδικτυακή εφαρμογή του χάρτη του Kitchener κατά την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος.
© Φωτογραφίες: Δέσπω Πασιά

1.3.6. Συνάντηση 5^η: Εικαστική αποτύπωση των εδώδιμων φυτών που υπήρχαν στην περιοχή μελέτης κατά το παρελθόν

Υλικά και μέσα:

- Χαρτί
- Υλικά για αποτύπωση των φυτών που εντοπίστηκαν στον ιστότοπο «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου». Στην πιλοτική εφαρμογή χρησιμοποιήθηκαν μολύβια και πενάκια, ώστε να διαφοροποιηθούν τα φυτά παλαιότερων εποχών από τα φυτά που υπάρχουν τώρα στην περιοχή του σχολείου.
- Εκτυπώσεις εικόνων φυτών που εντοπίζονται στον παραπάνω ιστότοπο και δεν ευδοκιμούν κατά την εποχή που εφαρμόζεται το πρόγραμμα.

Δραστηριότητα

Τα φυτά που υπήρχαν στην περιοχή μελέτης κατά το παρελθόν, και μπορεί να υπάρχουν μέχρι σήμερα, ανθοφορούν και καρποφορούν σε συγκεκριμένες εποχές του χρόνου. Επειδή, λοιπόν, είναι αδύνατον να μελετηθούν εκ του φυσικού όλα τα φυτά τη στιγμή που εφαρμόζεται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, χρησιμοποιούμε εκτυπώσεις καλής ποιότητας ως εικόνες αναφοράς για την εικαστική αποτύπωση των φυτών (Εικ. 7).

α. Συζητούμε με την ομάδα πώς μπορεί να διαφοροποιηθεί η εικαστική αποτύπωση για φυτά που εντοπίζονται σήμερα στην περιοχή μελέτης και για εκείνα που υπήρχαν στο παρελθόν.

β. Μοιράζονται οι εκτυπώσεις και γίνεται εικαστική μελέτη-απόδοση των φυτών που υπήρχαν στο παρελθόν, σύμφωνα με τον τρόπο που επιλέξαμε στο προηγούμενο βήμα.

Εικ. 7. Εικαστική απόδοση των φυτών που εντοπίστηκαν κατά την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος με μαθήτριες και μαθητές του Γ΄ Δημοτικού Σχολείου Παλουριώτισσας (Λευκωσία). © Φωτογραφία: Δέσπω Πασιά

1.3.7. Συνάντηση 6^η: Δημιουργία QR codes

Υλικά και μέσα:

- Έξυπνες κινητές συσκευές (τηλέφωνα ή tablets)
- Χαρτί

Δραστηριότητα

α. Μοιράζουμε στις μικρότερες ομάδες καρτέλες όπου αναγράφονται τα παρακάτω θέματα με τα οποία ασχολήθηκε η ευρύτερη ομάδα στο πλαίσιο του προγράμματος:

- Πού συναντούμε Φύση
- Είδη εδώδιμων φυτών στη γειτονιά μας
- Εδώδιμα στη γειτονιά μας πριν από τον 21^ο αιώνα
- Ο χάρτης του Kitchener
- Πώς χρησιμοποιήσαμε τον χάρτη

Συζητούμε αν έχουμε καινούργιες σκέψεις, συναισθήματα, γνώσεις από το πρότζεκτ. Κάθε μέλος της ομάδας επιλέγει μια καρτέλα ως θέμα για το κείμενο που θα δημιουργήσει, το οποίο θα μετατραπεί έπειτα σε QR code.

β. Γίνονται πειραματισμοί, αρχικά σε χαρτί, σε μορφή απλού κειμένου, αινίγματος, Λίμερικ, Χαϊκού ή άλλη.

γ. Τα κείμενα συζητούνται στη μικρότερη ομάδα. Ενθαρρύνουμε και συζητούμε με τα μέλη ποια κείμενα θα είναι πιο ενδιαφέροντα για το κοινό που θα αντικρίζει το τελικό έργο. Παρουσιάζονται παραδείγματα στην ευρύτερη ομάδα. Είναι σημαντικό τα κείμενα να μην ξεπερνούν τις 10 λέξεις.

δ. Τα τελικά κείμενα μετατρέπονται σε QR codes και αποστέλλονται στην/στον υπεύθυνο της ομάδας για εκτύπωση.

Βοηθητικές σημειώσεις:

Για τη διδασκαλία της μορφής Λίμερικ, βλ. Σουλιώτης 2012, σσ. 71-72

Για τη διδασκαλία της μορφής Χαϊκού, βλ. Σουλιώτης 2012, σσ. 102-103

http://archeia.moec.gov.cy/sm/334/dimiourgiki_grafi_odigies_plefseos.pdf

1.3.8. Συνάντηση 7^η: Κλείσιμο εργασίας

Δραστηριότητα

- α.** Σε μικρότερες ομάδες ή/και στην ευρύτερη ομάδα γίνεται ιδεοθύελλα για το
- πώς μπορούμε να δείξουμε το στοιχείο της αλλαγής της γειτονιάς μας / των φυτών που υπάρχουν στη γειτονιά μας
 - πώς μπορούμε να το μετατρέψουμε σε εικαστικό στοιχείο: ως εικόνα; ως τρισδιάστατη κατασκευή; ως εικαστική εγκατάσταση;
 - πώς μπορεί το στοιχείο του χάρτη να μπει στο έργο μας;
 - πώς μπορεί να πετύχουμε το παραπάνω με τα υλικά που έχουμε στη διάθεσή μας;
- β.** Τα μέλη της ομάδας (ατομικά ή σε μικρότερες ομάδες) δημιουργούν προσχέδια για το τελικό έργο. Σχετικά έργα καλλιτεχνών παρουσιάζονται στο παρόν εκπαιδευτικό βιβλίο, στις σελίδες 32-37.
- γ.** Λαμβάνονται οι τελικές αποφάσεις.
- δ.** Δημιουργία και ολοκλήρωση του έργου ή των έργων.

Παράδειγμα

Το τελικό έργο της πιλοτικής εφαρμογής του εκπαιδευτικού προγράμματος έχει τη μορφή «στρωματογραφίας», δηλαδή την εικόνα που θα βλέπαμε σε μια τομή αρχαιολογικής ανασκαφής όπου θα παρατηρούσαμε την εξέλιξη από το παλαιότερο στο νεότερο επίπεδο. Στο χαμηλότερο σημείο του έργου βρίσκεται ο χάρτης του Kitchener, ακολούθως οι αποτυπώσεις των εδώδιμων φυτών κατά το παρελθόν, οι αποτυπώσεις από το παρόν, και στο ψηλότερο σημείο δείγματα της άλλης καθημερινής μας επαφής με εικόνες της φύσης, μέσα από τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και την τηλεόραση. Στο έργο περιλαμβάνονται επίσης QR codes από τη διαδικασία (Εικ. 8).

Εικ. 8. «Από την αστική φύση στην εικονική» (μικτά υλικά, 180 x 180 εκ.). Συλλογικό έργο μαθητών/τριών του Γ' Δημοτικού Σχολείου Παλουριώτισσας (Λευκωσία, 2017-2018). Το έργο βρίσκεται εγκατεστημένο στον χώρο του σχολείου. © Φωτογραφία: Δέσπω Πασιά

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 2

για νέες/νέους (15-20 ετών),
με δυνατότητα εφαρμογής στην Τυπική Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια
και στην Άτυπη Εκπαίδευση

Εικ. 9. [Χωρίς τίτλο] (ακουαρέλα σε χαρτί, 30 x 40 εκ.), 2018. Έργο της Στάλως Συμεού, φοιτήτριας Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Συλλογικό εικαστικό βιβλίο. Τόπος έκθεσης: Ίδρυμα ARTos. © Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

***Ο κήπος είναι το πιο μικρό κομμάτι του κόσμου
και επιπλέον είναι ολόκληρος ο κόσμος***

Michel Foucault¹

1. Michel Foucault, "Dits et écrits, Des espaces autres" (conférence au Cercle d'études architecturales, 14 mars 1967), *Architecture, Mouvement, Continuité*, (5), σελ. 46-49.

2.1. Ευρύτεροι γνωστικοί στόχοι

Το συγκεκριμένο προτεινόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα στοχεύει:

- Στον αναστοχασμό γύρω από τη σχέση μας με το φυσικό περιβάλλον, ιδιαίτερα στον αστικό χώρο, την κλιματική αλλαγή και τις αλλαγές στο περιβάλλον της Κύπρου μέσα στον χρόνο.
- Στην καλλιέργεια οικολογικής συνείδησης όσον αφορά τις αλλαγές στο περιβάλλον της Κύπρου, όπως αυτές καταγράφονται στους χάρτες και στις άλλες πηγές του ερευνητικού προγράμματος.
- Στη χρήση διαθεματικής προσέγγισης που συνδέει την οικολογία, την ιστορία, τη γεωγραφία και τα εικαστικά θέματα.
- Στη δημιουργία πρακτικής γνώσης εικαστικής χαρτογράφησης.
- Στην εστίαση στο τοπίο (τοπιογραφία) με χρήση διαφόρων τρόπων καταγραφής του: ζωγραφική, σχέδιο, φωτογραφία, μικτή τεχνική και κινούμενη εικόνα (βίντεο).
- Στην εικαστική δημιουργία στο πλαίσιο της ομάδας (συλλογική δημιουργία).
- Στην καλλιέργεια της αντίληψης ότι μπορούμε να επεξεργαστούμε θέματα ιστορίας, χαρτογραφίας και περιβάλλοντος μέσα από τις εικαστικές τέχνες.
- Στην απόκτηση εμπειρίας στην έρευνα πεδίου.
- Στην παροχή σύντομης εμπειρίας στη χρήση ψηφιακών εργαλείων.
- Στη δημιουργία ομαδικού εκθέματος σε δημόσιο χώρο (πολιτιστικό ή εκπαιδευτικό ίδρυμα/φορέα, δημόσιας πρόσβασης).

2.2. Το πλαίσιο διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πρότασης

Σημαντικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη του προτεινόμενου εκπαιδευτικού προγράμματος αποτέλεσαν μεθοδολογίες και πρακτικές που εφαρμόστηκαν:

- α) στο εικαστικό εργαστήριο «Εικονικές αφηγήσεις και χαρτογραφήσεις αγρο-οικολογίας και κοινότητας», στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Ξαρκής, 2017 (<https://xarkis.org/>)
- β) κατά την έρευνα και έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαιε δέντρον έσαιε σσιός», Ίδρυμα ARTos, 2017, σε επιμέλεια Νίκης Σιώκη, Μαρίας Σταυρίδη και Ευανθίας (Εύης) Τσελίκα
- γ) στα μαθήματα Process and Project Based Practice, Collaborative Art Practice, Public Art και Situational and Socially Engaged Practices, του Προγράμματος Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, ακαδημαϊκό έτος 2017-2018.

Η εκπαιδευτική πρόταση *Flora Nostra: Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας* διαμορφώθηκε θεματικά μέσα από μια χαρτογράφηση φοινικόδεντρων σε ένα συγκεκριμένο σημείο της εντός των τειχών Λευκωσίας, που υλοποιήθηκε με ομάδα 12 φοιτητριών/τών στις αρχές του δεύτερου έτους του Προγράμματος Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας.

Η πρόταση μπορεί να υλοποιηθεί εξερευνώντας διάφορες κατηγοριοποιήσεις του χάρτη σχετικές με την κάλυψη γης.² Αυτό θα αποφασιστεί από τον εκπαιδευτή και την ομάδα. Τα εργαστήρια μπορούν να προσαρμοστούν με βάση τις ανάγκες του ατόμου που θα εφαρμόσει την πρόταση. Περιλαμβάνει μια σειρά από 6 εργαστήρια και συναντήσεις διάρκειας τριών ωρών το καθένα. Οι ενδιαφερόμενοι/ες μπορούν να αναδιαμορφώσουν τον αριθμό των εργαστηρίων και των συναντήσεων, προσαρμόζοντας τις δραστηριότητες, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τον χρόνο που διαθέτει η ομάδα.

2.3. Εργαστήρια / Συναντήσεις – Στάδια εργασίας

2.3.1. Εργαστήρι / Συνάντηση 1: Η χαρτογράφηση και οι εικαστικές εφαρμογές της

(Αναφερθείτε στο κεφάλαιο της Μεθοδολογίας, στην ενότητα «Εικαστική χαρτογράφηση και συμμετοχική καλλιτεχνική δημιουργία»)

Δραστηριότητα 1^η: Πώς αναλύουμε έναν χάρτη;

Ερωτήματα προς διερεύνηση:

- Πώς σας φαίνεται;
- Ποιον χώρο απεικονίζει; Σε ποια χρονική περίοδο απεικονίζεται ο χώρος αυτός;
- Από τι είναι φτιαγμένος ο χάρτης; Ποια υλικά χρησιμοποιούνται;
- Τι είδους σύμβολα-εικονογραφήσεις χρησιμοποιούνται στον χάρτη;
- Ποια/ποιος τον έφτιαξε;
- Πότε τον έφτιαξε (σημ.: αυτό το ερώτημα δεν ταυτίζεται πάντα με το «Σε ποια χρονική περίοδο απεικονίζεται ο χώρος»)
- Για ποιον σκοπό/ποια χρήση νομίζετε ότι φτιάχτηκε ο χάρτης; Σε ποιες/ους απευθύνεται;
- Γιατί φτιάχνουμε έναν χάρτη; (Αναφερθείτε στο κεφάλαιο της Μεθοδολογίας)
- Ποια στοιχεία μάς δίνει ο χάρτης για τον χώρο αυτό;

2. Για παράδειγμα, χρησιμοποιώντας τη διαδικτυακή εφαρμογή «Η πρώτη τοπογραφική αποτύπωση της Κύπρου από τον Kitchener (1878-1883)» (<https://kitchener.hua.gr/el>), μπορούμε να επιλέξουμε την κατηγορία «Κάλυψη γης» και να εξερευνήσουμε στοιχεία σχετικά με τη γλωρίδα, όπως: Αμπελώνες, Αραιές μικτές δασώδεις εκτάσεις απουσία κωνοφόρων, Δενδρώδεις καλλιέργειες ή εκμεταλλεύσεις, Οργανωμένες καλλιέργειες (δενδρώδεις ή άλλου είδους), Πυκνές μικτές δασώδεις εκτάσεις, Πυκνές μικτές δασώδεις εκτάσεις παρουσία κωνοφόρων, Τσιφλίκια, Υδροχαρής παρόχθια βλάστηση (δενδρώδης ή άλλη), Υψηλή πιθανότητα καλλιέργειας (Δενδρώδους ή άλλου είδους), Φοινικόδεντρα.

Άσκηση

- Πώς φτιάχνουμε έναν χάρτη;
- Πώς επεξεργαζόμαστε έναν χάρτη; (Θα βοηθούσε να μοιράσουμε στην ομάδα έντυπους χάρτες της περιοχής μας, που μπορούμε να προμηθευτούμε δωρεάν από τοπικό τουριστικό παράρτημα.)
- Τι δείχνει ένας χάρτης για το περιβάλλον του συγκεκριμένου χώρου στο παρελθόν; Πώς ήταν η φύση τότε και πώς είναι τώρα; (Εδώ γίνεται η πρώτη αναφορά στον χάρτη του Kitchener και μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες από την ιστοσελίδα του ερευνητικού προγράμματος, στην ενότητα «Η τριγωνομετρική χαρτογράφηση της Κύπρου από τους Βρετανούς (Horatio Herbert Kitchener, 1883)», <https://ecoland.hua.gr/el/sources/#1883>)
- Τι αποκαλύπτει για τη φύση γύρω μας τότε και τώρα;
- Είναι πράγματι κενά τα σημεία του χάρτη που φαίνονται έτσι; Ας αναλογιστούμε πώς μοιάζουν τον χειμώνα.

Όταν αναλογιστούμε τη σχέση μεταξύ της δημιουργίας ενός χάρτη και της εικαστικής πρακτικής, δηλαδή τη σχέση ανάμεσα στη χαρτογραφία και τις εικαστικές τέχνες, αναδύονται κάποια τεχνικά ερωτήματα που αφορούν και τα δύο πεδία: Τι επιλέγουμε ως περιεχόμενο; Πού δίνουμε έμφαση; Ποια μέσα δημιουργίας και μορφολογικά στοιχεία χρησιμοποιούμε (π.χ. γραμμή, χρώμα, συμβολισμούς), στοιχεία, δηλαδή, που καθορίζουν τη μορφή, τη σύνθεση, το πλαίσιο και την προοπτική;

Δραστηριότητα 2^η: Επεξήγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος στους συμμετέχοντες

Βεβαιωνόμαστε ότι η ομάδα κατανοεί τη διαδικασία, τις ομαδικές ασκήσεις, τους ατομικούς εικαστικούς πειραματισμούς και την εξέλιξη ενός ομαδικού εκθέματος που θα ενταχθεί σε κάποιο δημόσιο χώρο ή πολιτιστικό ίδρυμα/μουσείο. Κατά τη διαδικασία αυτή είναι σημαντικό να ενθαρρύνουμε την ελεύθερη χρήση των διαθέσιμων εικαστικών μέσων, ώστε να υπάρχει ελευθερία για πειραματισμούς (π.χ. σχέδιο, ζωγραφική, φωτογραφία, βίντεο, κολάζ, μικτή τεχνική κ.ο.κ.).

Δραστηριότητα 3^η: Ορισμός του πεδίου εξερεύνησης και κατανόηση της διαδικτυακής εφαρμογής για τον χάρτη του Kitchener

Επισκεπτόμαστε τη διαδικτυακή εφαρμογή «Η πρώτη τοπογραφική αποτύπωση της Κύπρου από τον Kitchener (1878-1883)» (<https://kitchener.hua.gr/el>) και εξερευνούμε για λίγο μαζί με την ομάδα τις κατηγορίες που βρίσκονται στο αριστερό μέρος της οθόνης.

Ενθαρρύνουμε την ομάδα να ανοίξει τα επίπεδα, ώστε να φανούν και οι υποκατηγορίες, μιας και αυτές είναι που θα δώσουν τις πληροφορίες που ψάχνουμε.

Εξερεύνηση της διαδικτυακής εφαρμογής με στόχο να αναλογιστούμε πολλαπλές εννοιολογικές διαστάσεις, όπως:

- να αναρωτηθούμε για τη σχέση των ανθρώπων με τη φύση στις πόλεις και στις αγροτικές περιοχές
- να κατανοήσουμε ότι η φύση βρίσκεται παντού γύρω μας και η προστασία του περιβάλλοντος είναι αναγκαία
- να δούμε πώς έχει αλλάξει το φυσικό περιβάλλον στην περιοχή μας από την εποχή της χαρτογράφησης του Kitchener μέχρι σήμερα
- να αναρωτηθούμε για τους τρόπους με τους οποίους συμβάλλουμε στη διαδικασία παραγωγής της τροφής.

Επιλέγουμε την περιοχή που θα διερευνήσουμε και συζητούμε τις πληροφορίες που παρουσιάζονται στον χάρτη για το πεδίο της έρευνάς μας. Αποφασίζουμε ποια στοιχεία θα καταγράψουμε ώστε να μπορούμε να τα συγκρίνουμε με την εποχή του Kitchener, και να εξάγουμε συμπεράσματα για τις αλλαγές στο περιβάλλον της περιοχής. Κατά την πρώτη εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος εργαστήκαμε σε συγκεκριμένο σημείο στην εντός των τειχών Λευκωσία, χαρτογραφώντας τα φοινικόδεντρα που υπάρχουν ακόμα στα ίδια σημεία όπου τα απεικονίζει και ο λεπτομερής χάρτης της πόλης που σχεδίασε ο Kitchener.

Εικ. 10. Χάρτης Kitchener (2021): Λεπτομερής χάρτης της Λευκωσίας, με επιλογή θεματικών επιπέδων (πηγάδι, μεγάλο δέντρο, δέντρο, φοινικόδεντρο, δεξαμενή νερού, υδραγωγείο). © Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωνικό Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου

2.3.2. Εργαστήριο / Συνάντηση 2: Το τοπίο και ο φυσικός κόσμος στην Τέχνη

Μέσα από σύντομες παρουσιάσεις και συζήτηση αναλογιζόμαστε:

- πώς παρατηρούμε να αλλάζει το φυσικό περιβάλλον ανά τους αιώνες, μέσω παραδειγμάτων από τον χώρο της τέχνης
- πώς συνδέουμε το φυσικό με το εικονικό στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή
- γιατί στην Ανθρωπόκαινο Εποχή (Anthropocene Epoch) δίνουμε τόση σημασία στον άνθρωπο και όχι στη χλωρίδα και στην πανίδα.

Δραστηριότητα 1^η: Σύντομη παρουσίαση με θέμα τη ζωγραφική τοπίου (τοπιογραφία) και το περιβάλλον στην ιστορία της τέχνης

Το τοπίο αποτελεί ανά τους αιώνες ένα από τα πιο αγαπημένα θέματα απεικονίσεων στην τέχνη. Ιδιαίτεροι σταθμοί στην ιστορία της τέχνης της τοπιογραφίας θεωρούνται η ένταξη του τοπίου στη ζωγραφική της Αναγέννησης, η άνθηση της τοπιογραφίας κατά τον 17ο αιώνα (τον λεγόμενο «χρυσό» αιώνα της ολλανδικής ζωγραφικής), και η σαφής ενσωμάτωση στα ρεύματα της τέχνης του 18ου, 19ου και 20ού αιώνα. Οι υδατογραφίες του Albrecht Dürer από το πρώτο ταξίδι του στην Ιταλία το 1494-1495, που θεωρούνται γενικότερα η αρχή της ερμηνείας της τοπιογραφίας ως ζωγραφικού είδους, δημιουργήθηκαν σαν ένα ταξιδιωτικό ημερολόγιο (Busch 2001, σ. 17).

Στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στα επικρατέστερα ρεύματα τέχνης την εποχή που δημιουργείται ο χάρτης του Kitchener, όπως, για παράδειγμα, ο ιμπρεσιονισμός (19ος αιώνας), που εξελίσσεται παράλληλα με την εφεύρεση και διάδοση της φωτογραφίας. Ειδικά ο ιμπρεσιονισμός επικεντρώνεται δυναμικά στο τοπίο και την παρατήρησή του μέσα από τη ζωγραφική σε ανοιχτούς χώρους («en plein air»), συνήθως με φωτεινά και έντονα χρώματα.

Σκοπός της παρουσίασης είναι να αναλογιστούμε πώς οι νέες συνθήκες ζωής που έφερε η βιομηχανική επανάσταση στις ευρωπαϊκές κοινωνίες προκάλεσαν αντιδράσεις και στον κόσμο των καλλιτεχνών και των διανοούμενων, πώς οι αντιδράσεις αυτές εκφράστηκαν στην τέχνη, και πώς επηρέασαν την κατανόηση του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος σε μια εποχή που οι τεχνολογικές αλλαγές ήταν ραγδαίες.

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στον χώρο των εικαστικών τεχνών κατά τον 20ό αιώνα μέσα από την εξέλιξη της τεχνολογίας και των κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων διαμορφώνουν αυτό που αναφέρεται ως εννοιολογική τέχνη και εμπερικλείει ξεκάθαρες αναφορές στην περιβαλλοντική τέχνη ή την Τέχνη της Γης.

Δραστηριότητα 2^η: Σύντομη παρουσίαση για την οπτική καταγραφή του φυσικού κόσμου: Βοτανική εικονογράφηση (ή ζωγραφική) και φωτογράφιση

Η βοτανική εικονογράφηση ή ζωγραφική είναι η τέχνη της αναπαράστασης της μορφής, του χρώματος και των λεπτομερειών των φυτών. Όπως και η χαρτογράφηση, συνδυάζει τις επιστημονικές γνώσεις με την καλλιτεχνική δημιουργία. Από τη μία πλευρά, η βοτανική εικονογράφηση επιβάλλεται να είναι επιστημονικά ακριβής και για τον λόγο αυτό συχνά απαιτείται η συνεργασία μεταξύ εικονογράφων και βοτανολόγων. Από την άλλη, οι αναπαραστάσεις των φυτών λειτουργούν και καθαρά εικαστικά, είτε όταν συνδυάζονται με περιγραφές, είτε όταν παρουσιάζονται ως έργα τέχνης σε μουσεία ή κέντρα τεχνών (Buck και Rice).

Η φωτογράφιση ως μέσον για την αποτύπωση τόσο του τοπίου όσο και των φυτών είναι μια πολύ διαδεδομένη πρακτική και εφαρμόζεται από τις απαρχές της εφεύρεσης της φωτογραφίας. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι η μία από τις πρώτες δύο φωτογραφίες που τραβήχτηκαν είναι η «Θέα από το δωμάτιο», του Nicéphore Niépce, όπου βλέπουμε ένα θολό τοπίο με κτίρια.

Πηγή έμπνευσης προσφέρει η ιστοσελίδα Flora of Cyprus - a dynamic checklist (<http://www.flora-of-cyprus.eu/>), όπου βρίσκουμε πληροφορίες και φωτογραφίες για πολλά ενδημικά είδη της κυπριακής χλωρίδας.

Εικ. 11. Λευκωσία, Κύπρος. Φωτογραφία του John Thomson, 1878. © Wellcome Collection, 18992i

Δραστηριότητα 3^η: Συζήτηση

Στη σημερινή εποχή παρατηρούμε ραγδαίες αλλαγές στον φυσικό μας κόσμο. Ταυτόχρονα, περνάμε και μεγάλο μέρος της ζωής μας στον ψηφιακό κόσμο. Πώς η τέχνη μπορεί να μας προβληματίσει γύρω από τις ραγδαίες περιβαλλοντικές αλλαγές υπό αυτές τις συνθήκες; Τα παραδείγματα που ακολουθούν παρουσιάζουν ορισμένες εικαστικές προσεγγίσεις από Κύπριους καλλιτέχνες και ερευνητές. Προτείνεται να μοιραστούν στα μέλη της ομάδας.

Παραδείγματα:

Κυπριακή εικαστική δημιουργία και οικολογικές χαρτογραφήσεις

Η εικαστική παραγωγή που σχετίζεται με την κοινωνική οικολογία της αστικής φύσης αναδεικνύει πώς μπορούμε να κατανοήσουμε τις κοινότητες στις οποίες ανήκουμε μέσα από τον τρόπο που μετασχηματίζεται η χρήση της γης και η σχέση μας μαζί της. Οι κήποι, τα φυτά, τα δέντρα και η ύπαιθρος της Κύπρου, καθώς και οι ιστορίες των κοινοτήτων που δημιουργήθηκαν μέσα από την καλλιέργειά τους, τόσο κατά το παρελθόν όσο και στο παρόν, λειτουργούν ως αφορμή για να στοχαστούμε τον φυσικό κόσμο όπως διαμορφώνεται στο αστικό και αγροτικό περιβάλλον. Καλλιτέχνες διερευνούν ανθοφόρα, βοτανικά και κοινωνικά οικοσυστήματα μέσα από οπτικές αφηγήσεις σχετικά με τα φυτά, καθώς και μέσα από τις ιστορίες των ανθρώπων για τη χλωρίδα του τόπου.

A. Εικαστικό εργαστήριο: «Εικονικές αφηγήσεις και χαρτογραφήσεις αγρο-οικολογίας και κοινότητας» στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Ξαρκής, 2017.

Εικ. 12. Χάρτης Κουλιανιού από φυσικά υλικά που παράχθηκε στο εργαστήριο (20 x 45 εκ.). Έργο του Λοΐζου Ολύμπιου, Φεστιβάλ Ξαρκής, 2017. © Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελικά

Β. Έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαι δέντρον έσαι σιός» (κυπριακή παροιμία). Επιμέλεια: Νίκη Σιώκη, Μαρία Σταυρίδη και Ευανθία (Εύη) Τσελίκια. Ίδρυμα ARTos, 2017. Συμμετέχοντες καλλιτέχνες: Αθηνά Αντωνιάδου, Αντώνης Χατζηκυριάκου, Πενέλοπε Βάσκες Χατζηλύρα, Ορέστης Λάμπρου και Εύη Τσελίκια, Ελένη Ιακωβίδου-McLoughlin, Έφη Σαββίδη και *Flora Nicossiensis*.³

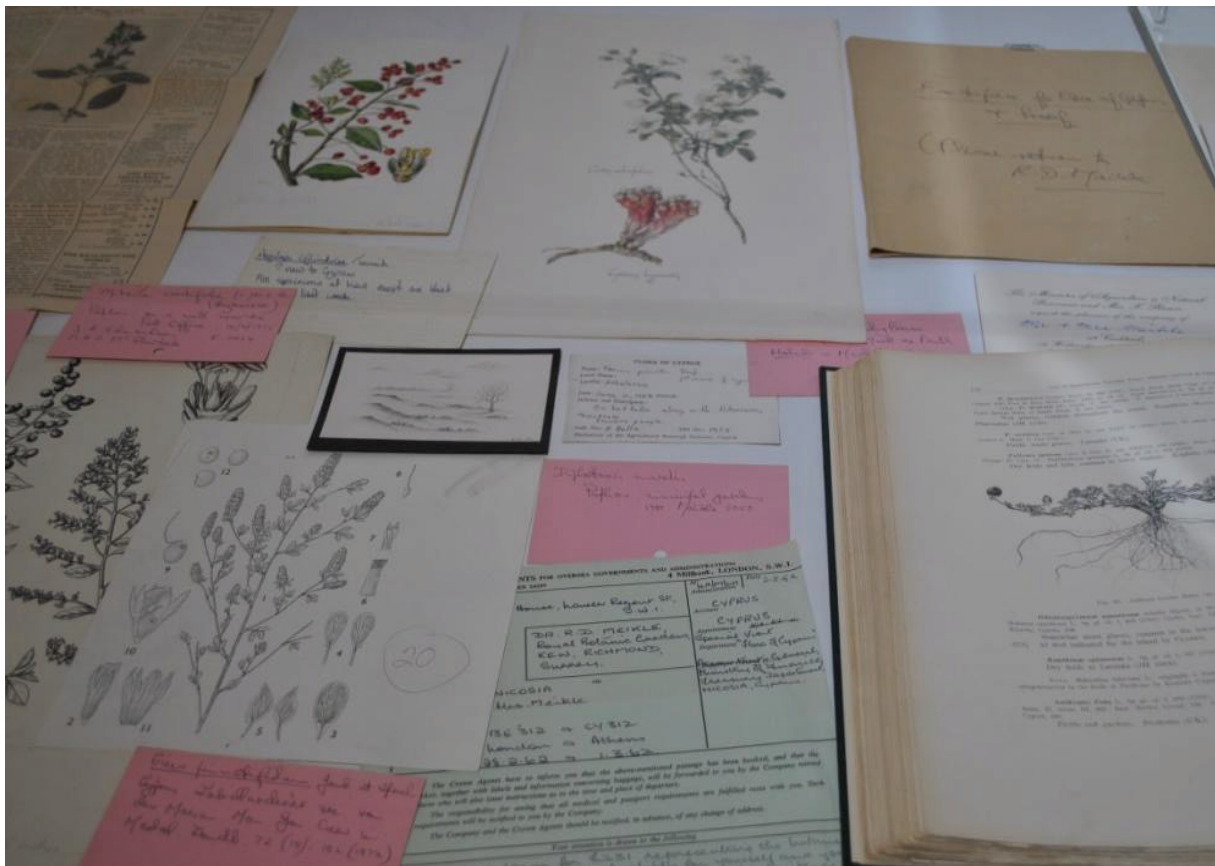
Η έκθεση περιλάμβανε βοτανική εικονογράφηση εδώδιμων φυτών που υπάρχουν σε κήπους της Κύπρου από την εικαστικό Ελένη Ιακωβίδου-McLoughlin. Η McLoughlin έχει εικονογραφήσει τα ενδημικά φυτά και συνεργάζεται με το Τμήμα Δασών του Υπουργείου Γεωργίας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος. Τα έργα της έχουν χρησιμοποιηθεί για την ενημέρωση του κοινού στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Ενημέρωσης του Τμήματος και έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικές εκδόσεις όπως *Το κόκκινο βιβλίο της χλωρίδας της Κύπρου* (επιμ. Τ. Σοιντίδης, Χ. Σ. Χριστοδούλου, Π. Δεληπέτρου και Κ. Γεωργίου), Λευκωσία 2007.

Εικ. 13. Έργα της Ελένη Ιακωβίδου-McLoughlin στην έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαι δέντρον έσαι σιός» (2017). © Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

3. Η εικαστική εγκατάσταση *Flora Nicossiensis* παρουσίασε έργα φοιτητών των προγραμμάτων Γραφικής Επικοινωνίας και Καλών Τεχνών του Τμήματος Σχεδιασμού και Πολυμέσων του Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Το *Flora Nicossiensis* είναι μια δημιουργική εκπαιδευτική πρόταση που σχεδιάστηκε από τις Νίκη Σιώκη, Μαρία Σταυρίδη και Ευανθία (Εύη) Τσελίκια.

Στην ίδια έκθεση παρουσιάστηκαν επίσης τεκμήρια από το αρχείο του Robert Desmond Meikle, συγγραφέα του δίτομου έργου *Flora of Cyprus* (Royal Botanic Gardens, Kew, 1977 και 1985), με την ευγενική παραχώρηση των Mike και Ελένης McLoughlin. Ο Meikle γεννήθηκε το 1923 στη Βόρεια Ιρλανδία, σπούδασε νομικά, αλλά εργάστηκε ως βοτανολόγος στους Βασιλικούς Βοτανικούς Κήπους (Kew) στο Λονδίνο. Η σχέση του με την Κύπρο ξεκίνησε τη δεκαετία του '60, όταν του ανατέθηκε από το Kew η μελέτη της χλωρίδας του νησιού και η ετοιμασία του έργου *Flora of Cyprus*. Χάρη στην εκτεταμένη έρευνα πεδίου που διενήργησε, συνέλεξε φυτά από όλη την Κύπρο τα έτη 1962, 1974 και 1981, για το δίτομο μνημειώδες έργο του που αποτελεί μέχρι σήμερα «την πιο καλογραμμένη δουλειά» σχετικά με τη χλωρίδα του νησιού. (Χριστοδούλου 2013, σ. 334)

Εικ. 14. Τεκμήρια από το αρχείο του Robert Desmond Meikle στην έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαι δέντρον έσαι σιός» (2017). © Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

Στην ίδια έκθεση (2017) παρουσιάστηκαν και τα ακόλουθα έργα της Αθηνάς Αντωνιάδου και της Έφης Σαββίδη:

Εικ. 15. «Η απαγόρευση της φύσης και οι συνέπειές της» (χαρτί Missionero, γκουάς, κολάζ, 160 x 190 εκ.), έτος δημιουργίας 2013. Έργο της Αθηνάς Αντωνιάδου στην έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαι δέντρον έσαι σσιός» (2017).

© Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

Εικ. 16. «Κήπος»,⁴ εγκατάσταση με φυτά σε γλάστρες, 2013. Έργο της Έφης Σαββίδη στην έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σαι δέντρον έσαι σσιός» (2017). © Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

4. Η συλλογή «Κήπος» αποτελείται από περισσότερα από 120 φυτά, τα οποία έχουν δοθεί στην Έφη Σαββίδη από οικιακές βοηθούς προερχόμενες από τη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία που έφτασαν στην Κύπρο για εργασία. Μέσα από μια διαδικασία συλλογής σπόρων και φυτών από τις χώρες προέλευσης αυτών των μεταναστριών, η καλλιτέχινδα δημιουργεί ένα πλαίσιο όπου η κίνηση κοινοτήτων, ανθρώπων και των συνηθειών τους τίθεται υπό παρατήρηση. Κατ' επέκταση το περιβάλλον υποδοχής και η αμφιλεγόμενη στάση του, δηλαδή σε ποιους επιτρέπεται να διαμένουν στη χώρα και για ποιους λόγους, αντανακλάται μέσα σε αυτή την πληθώρα φυτών.

Γ. Έκθεση: *Πώς να φτιάξεις έναν κήπο*⁵

Επιμέλεια: Έλενα Πάρπα

Φυτώριο, Σύνδεσμος Εικαστικών Καλλιτεχνών και Θεωρητικών Τέχνης, Λευκωσία, 2012

«Ένας κήπος είναι το αποτέλεσμα της σύμπτωσης των στοιχείων της φύσης. Καθορίζεται από τις εναλλαγές των εποχών, του φωτός μέσα στη μέρα, από τον κύκλο ζωής του κάθε φυτού, από τις γεωμορφολογικές συνθήκες. Το πώς ο άνθρωπος κατά περιόδους διαχειρίστηκε αυτά τα στοιχεία, μαρτυρεί τις γνώσεις που ανέπτυξε παρατηρώντας τη φύση, τα μέσα που είχε διαθέσιμα να την ελέγξει, τις θρησκευτικές και αισθητικές του αντιλήψεις. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς πώς οι πρώτοι κήποι της ιστορίας γεννιούνται με σύνορο μια αχανή έρημο. Στη Μεσοποταμία, οι Βαβυλώνιοι και οι Ασσύριοι, αναπαράγουν την εικόνα του παραδείσου στις αυλές παλατιών και ναών, φυτεύοντας οάσεις με αρωματικά και καρποφόρα δέντρα.» (Απόσπασμα από το άρθρο του Wiseman, D. J. «Mesopotamian Gardens», *Anatolian Studies*, 33 (1983), σσ. 137-144, όπως παρατίθεται στον κατάλογο της έκθεσης, επιμ. Ε. Πάρπα, 2012, σ. 4.)

2.3.3. Εργαστήρι / Συνάντηση 3: Δράση πεδίου - Ομαδική εικαστική καταγραφή του φυσικού κόσμου στην περιοχή μελέτης

Το εργαστήρι επικεντρώνεται στη συλλογή ιστοριών και στη δημιουργία εικόνων που θα χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση ενός εικαστικού χάρτη που εξερευνά την έννοια της κοινότητας και τη χρήση της γης στη συγκεκριμένη περιοχή. Μας απασχολεί το πώς οι κήποι με κάθε λογής φυτά, βρώσιμα και μη, τα δέντρα και τα χωράφια της περιοχής μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε την κοινωνική οικολογία της κοινότητας και την καλλιέργεια τροφής σε σχέση με το αγροτικό και αστικό περιβάλλον.

Δραστηριότητα 1^η

Σε μικρές ομάδες εξερευνούμε διαφορετικά μέρη της περιοχής που επιλέξαμε καταγράφοντας και αποτυπώνοντας με το μέσο της επιλογής μας (σχέδιο, ζωγραφική, κολάζ, φωτογραφία, βίντεο) τον φυσικό κόσμο που παρατηρούμε. Χρησιμοποιούμε τους χάρτες του τότε και του τώρα, δημιουργούμε εικονικές αναπαραστάσεις του φυσικού κόσμου, καταγράφουμε προφορικές μαρτυρίες και συλλέγουμε/εντοπίζουμε φωτογραφίες παλαιότερων εποχών σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον. (Διάρκεια 1.30 ώρα)

Δραστηριότητα 2^η

Επιστρέφοντας στο εργαστήρι, οι ομάδες δημιουργούν μεγάλους χάρτες και πάνω τους τοποθετούν δείγματα, εικόνες και ιστορίες που έχουν συλλέξει. (Διάρκεια 1.30 ώρα)

5. Στην έκθεση συμμετείχαν οι καλλιτέχνες: Daniel Gustav Cramer, Χάρις Επαμεινώνδα, Φάνος Κυριάκου, Μαρία Λοϊζίδου, Παναγιώτης Μιχαήλ, Πόλυς Πεσλίκας, Αλέξανδρος Πισσούριος, Έφη Σαββίδη, Σωκράτης Σωκράτους.

Εικ. 17 και 18. Έκθεση αποτελεσμάτων του εικαστικού εργαστηρίου «Εικονικές αφηγήσεις και χαρτογραφήσεις αγρο-οικολογίας και κοινότητας» στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Ξαρκής, 2017.
© Φωτογραφίες: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

2.3.4. Εργαστήριο / Συνάντηση 4: Δράση πεδίου - Καταγράφοντας τι υπήρχε τότε και τι υπάρχει τώρα

Δραστηριότητα 1^η: Αποφασίζουμε ποιο ακριβώς στοιχείο (ή στοιχεία) θα χρησιμοποιήσουμε για να συγκρίνουμε τον χάρτη του Kitchener με τις παρατηρήσεις που κάνουμε σήμερα για τον φυσικό κόσμο στην ίδια περιοχή.

Η διαδικτυακή εφαρμογή του χάρτη του Kitchener, στην κατηγορία «Κάλυψη γης», προσφέρει κάποιες από τις παρακάτω κατηγορίες πληροφοριών:

- Πυκνή μικτή δασώδης έκταση παρουσία κωνοφόρων
- Πυκνή μικτή δασώδης έκταση
- Αραιή μικτή δασώδης έκταση απουσία κωνοφόρων
- Φοινικόδεντρα
- Υδροχαρής παρόχθια βλάστηση (δενδρώδης ή άλλη)
- Οργανωμένη καλλιέργεια (δενδρώδης ή άλλου είδους)
- Δενδρώδης καλλιέργεια - εκμετάλλευση
- Υψηλή πιθανότητα καλλιέργειας (δενδρώδους ή άλλου είδους)
- Αμπελώνες
- Οικισμός
- Τσιφλίκι
- Μικρός οικισμός
- Στρατόπεδο
- Αμμώδεις εκτάσεις ή θίνες
- Αλλουβιακές αποθέσεις (φερτά υλικά)
- Παράκτιοι κρημνοί
- Αναβαθμίδες
- Έλος, βάλτος
- Λιμνάζοντα ύδατα

Παρατηρούμε τα σύμβολα και τις εικονογραφήσεις των χαρτογραφικών επιπέδων (όπως παρουσιάζονται στην κατηγορία «Κάλυψη γης») και συζητάμε τι θα ήταν ενδιαφέρον να εξερευνήσουμε. Όπως για παράδειγμα το σύμβολο των φοινικόδεντρων που χαρτογραφήσαμε με βάση τον λεπτομερή χάρτη της Λευκωσίας, και εμφανίζεται στην εικόνα πιο κάτω. Κάθε μέλος της ομάδας επιλέγει ένα σύμβολο και δημιουργεί ένα γρήγορο σκίτσο με έναυσμα την επιλογή του/της.

Εικ. 19. Το σύμβολο του φοινικόδεντρου στον χάρτη του Kitchener, όπως επισημαίνεται στη διαδικτυακή εφαρμογή. Χάρτης Kitchener (2021): Λεπτομερής χάρτης της Λευκωσίας, με επιλεγμένο θεματικό επίπεδο (φοινικόδεντρο).

© Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωνικός Ιδρυμα Σύλβιας Ιωάννου

Αποφασίζουμε τι θα μελετήσουμε ως ομάδα

Καλό είναι να κρατήσουμε το εύρος σύγκρισης σε ένα ή δύο θεματικά επίπεδα του χάρτη, ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή που θα εξερευνήσουμε. Στη δική μας περίπτωση αποφασίσαμε να ερευνήσουμε τον αριθμό των φοινικόδεντρων σε συγκεκριμένο σημείο της παλιάς πόλης της Λευκωσίας και να συγκρίνουμε αν, εκεί όπου αποτυπώνονται στον λεπτομερή χάρτη Λευκωσίας του Kitchener (στον ίδιο γεωγραφικό χώρο), απομένουν μέχρι σήμερα φοινικόδεντρα.

Σε ομάδες των τριών ή τεσσάρων ατόμων καταγράφουμε τα φοινικόδεντρα στην περιοχή μελέτης (χρησιμοποιώντας σχέδιο, ζωγραφική, φωτογραφία, κινούμενη εικόνα-βίντεο). Η κάθε ομάδα έχει τον λεπτομερή χάρτη Λευκωσίας του Kitchener που δείχνει καθαρά τα φοινικόδεντρα και έναν σημερινό χάρτη της ίδιας περιοχής.

Δραστηριότητα 2^η: Χαρτογραφούμε περπατώντας και συλλέγοντας εικόνες

Παράδειγμα: Εικόνες από την παλιά πόλη της Λευκωσίας και κάποια από τα τεκμήρια καταγραφής των φοινικόδεντρων

Εικ. 20 και 21. Οι φοιτητές/φοιτήτριες του Προγράμματος Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας (ακαδημαϊκό έτος 2017-2018) στο πεδίο έρευνας, στο εντός των τειχών αστικό κέντρο, καταγράφουν τα φοινικόδεντρα μαζί με άλλα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. © Φωτογραφίες: Ευανθία (Εύη) Τσελίκια

Εικ. 22, 23, 24. Φωτογραφίες ομάδας φοιτητών/τριών του Προγράμματος Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας (ακαδημαϊκό έτος 2017-2018): Μύριαμ Γκατ, Σοφία Γραμματικόγιαννη, Ναυσικά Δημητρίου, Ευδοκία Ευθυμίου, Λευτέρης Ιωαννίδης, Ελεάνα Ιωάννου, Κλεάνθης Κωνσταντίνου, Σάμερ Μπασάμ, Έλενα Χατζηγεωργίου. © Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εικ. 25. [Χωρίς τίτλο] (ακρυλικό σε χαρτί, 18 x 20 εκ.), 2017. Έργο της Μύριαμ Γκατ, φοιτήτριας Προγράμματος Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας.
© Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εικ. 26. [Χωρίς τίτλο] (μικτά υλικά σε χαρτί, 30 x 40 εκ.), 2017. Έργο της Ναυσικάς Δημητρίου, φοιτήτριας Προγράμματος Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας.
© Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εικ. 27. [Χωρίς τίτλο] (ακρυλικό σε καμβά, 50 x 60 εκ.), 2017. Έργο της Σοφίας Γραμματικόγιαννη, φοιτήτριας Προγράμματος Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Λευκωσίας.
© Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

2.3.5. Εργαστήριο / Συνάντηση 5: Συλλογική επεξεργασία υλικού

Δραστηριότητα 1^η: Συλλογική επεξεργασία

Παρουσιάζουμε το υλικό που έχουμε συγκεντρώσει και επιλέγουμε ως ομάδα τον τρόπο που θα το εκθέσουμε. Υπάρχουν διάφορες επιλογές που θα μπορούσαμε να υιοθετήσουμε, για παράδειγμα:

- Πολυδιάστατη εγκατάσταση (όπως το παράδειγμα που ακολουθεί)
- Αφίσες
- Χάρτη που μπορεί να αναπαραχθεί
- Εικαστικό βιβλίο
- Βίντεο
- Άλλα μέσα που θα προτείνει η ομάδα

Η ομάδα αποφασίζει συλλογικά για την επεξεργασία του υλικού και αφιερώνει χρόνο στην προεργασία για τη διαμόρφωση του εκθέματος.

Για την περίπτωση των φοινικόδεντρων:

Η ομάδα επέλεξε να δημιουργήσει μια πολυδιάστατη εγκατάσταση που δείχνει τον αριθμό των φοινικόδεντρων που έχουν απομείνει σήμερα, με βάση τη χαρτογράφηση που έγινε επί τόπου. Στο δικό μας πεδίο έρευνας μόνο τέσσερα σημεία φαίνεται να είναι τα ίδια με εκείνα στα οποία υπήρχαν φοινικόδεντρα και στον λεπτομερή χάρτη Λευκωσίας του Kitchener.

Για την εγκατάσταση χρησιμοποιήθηκαν:

- σχέδια της ομάδας από τα σημεία που φαίνεται να υπάρχουν ακόμη φοινικόδεντρα
- σχεδιαστική αναπαραγωγή στο χέρι, του πολεοδομικού χάρτη της περιοχής μελέτης που επιλέξαμε να εξερευνήσουμε, μεγεθυμένου με τη χρήση προβολέα
- οθόνη για προβολή φωτογραφιών ή βίντεο
- υψηλής ευκρίνειας εκτύπωση του συγκεκριμένου γεωγραφικού πεδίου από τον λεπτομερή χάρτη Λευκωσίας του Kitchener.

Εικ. 28. Συλλογικό έργο από φοιτητές/τριες (Μύριαμ Γκατ, Σοφία Γραμματικόγιαννη, Ναυσικά Δημητρίου, Ευδοκία Ευθυμίου, Λευτέρης Ιωαννίδης, Ελεάνα Ιωάννου, Κλεάνθης Κωνσταντίνου, Σάμερ Μπασάμ, Έλενα Χατζηγεωργίου), στο πλαίσιο του *Flora Nicossiensis* στην έκθεση «Whoever has a tree, has shade - Από 'σει δέντρον έσει σσιός». Ίδρυμα ARTos, 2017.
© Φωτογραφία: Ευανθία (Εύη) Τσελικά

2.3.6. Εργαστήρι / Συνάντηση 6: Κλείσιμο εργασίας

Σημαντικό μέρος της εκπαιδευτικής πρότασης *Flora Nostra*: *Εικαστικές χαρτογραφήσεις της χλωρίδας γύρω μας* είναι η επεξεργασία του υλικού σε εκθεσιακή μορφή, δηλαδή η δημιουργία μιας έκθεσης ή ενός εκθέματος που εστιάζει στην ιστορία του φυσικού κόσμου γύρω μας. Τα αποτελέσματα, τόσο των ομαδικών δραστηριοτήτων όσο και της ατομικής καλλιτεχνικής πορείας κάθε μέλους της ομάδας, παρουσιάζονται σε μια έκθεση ή ένα συλλογικό έκθεμα σε πολιτιστικό, καλλιτεχνικό ή εκπαιδευτικό ίδρυμα, στη δημοτική βιβλιοθήκη, στο δημαρχείο ή και στον δρόμο.

Επεξεργαζόμαστε ομαδικά τα παράγωγα των δράσεων πεδίου και των εργαστηρίων για να διαμορφώσουμε μια πολυδιάστατη εγκατάσταση/έκθεση. Αυτό εξαρτάται από τον τρόπο που θα επιλέξετε να εφαρμόσετε την εκπαιδευτική πρόταση.

Καλές χλωριδο-εξερευνήσεις!

[τελευταία πρόσβαση στους ηλεκτρονικούς συνδέσμους: Σεπτέμβριος 2023]

Ελληνόγλωσση

Γλυκεία Χώρα Κύπρος. *Η ευρωπαϊκή χαρτογραφία της Κύπρου (15ος-19ος αιώνας) από τη συλλογή της Σύλβιας Ιωάννου / Sweet Land of Cyprus: The European Cartography of Cyprus (15th-19th Century) from the Sylvia Ioannou Collection*, εισαγωγή Γ. Τόλιας, λημματογράφηση Α. Σκούταρη, Αθήνα, AdVenture, 2003.

Οθωμανική περιουσιολογική απογραφή Κύπρου 1832/33 (2021). Διαδικτυακή εφαρμογή «Οθωμανική περιουσιολογική απογραφή της Κύπρου 1832/33» <https://cyprus1833.hua.gr/> (Μέρος του ερευνητικού προγράμματος «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου).

Πάρπα, Ε. (2012). *Πώς να φτιάξεις έναν κήπο* (έκθεση και έκδοση), Λευκωσία, Σύλλογος Επαγγελματιών Εικαστικών Καλλιτεχνών. https://www.academia.edu/37299117/Πως_να_φτιαξεις_έναν_κήπο

Σουλιώτης, Μ. (2012). *Δημιουργική Γραφή – Οδηγίες Πλεύσεως*, Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων. http://archeia.moec.gov.cy/sm/334/dimiourgiki_grafi_odigies_plefseos.pdf

Χαλκιάς Χ., Βραδής Χ., Παπαδιάς Ε. και Ψαρογιάννης Α. (2022). *Κατασκευή Βάσης Χαρτογραφικών Δεδομένων και διαδικτυακής εφαρμογής παρουσίασης των γεωγραφικών πληροφοριών του Χάρτη του Kitchener για τη νήσο Κύπρο (έκδοση 1885) / Creation of the Cartographic Database and Development of a Web Application Presenting the Geographic Information of Kitchener's Map of the Island of Cyprus (edition of 1885)*, 2^η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου. e-book: https://ecoland.hua.gr/static/pdf/Kitchener_revised_edition.pdf

Χάρτης Kitchener (2021). Διαδικτυακή εφαρμογή «Η πρώτη τοπογραφική αποτύπωση της Κύπρου από τον Kitchener (1878-1883)» <https://kitchener.hua.gr/el> (Μέρος του ερευνητικού προγράμματος «Οικονομία, περιβάλλον και τοπίο στον μακρύ ιστορικό χρόνο της Κύπρου», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και Κοινωφελές Ίδρυμα Σύλβιας Ιωάννου).

Χριστοδούλου, Μ. (2013). «Robert Desmond Meikle και το *Flora of Cyprus* / Robert Desmond Meikle and the *Flora of Cyprus*», στο Γεωργής Γ. - Καζαμιάς Γ., *Ιρλανδία-Κύπρος: Παράλληλοι Δρόμοι, Κοινές Επιδιώξεις / Ireland-Cyprus: Parallel Journeys, Common Aspirations*, Λευκωσία, Εκδόσεις Εν Τύποις, σσ. 334-339.

Ξενόγλωσση

Baynton-Williams, A. *Cyprus: The Book of Maps: Annotated Catalogue of the Printed Maps of Cyprus*, vol. 1 (15th-16th c.), vol. 2 (17th c.), Athens, AdVenture SA, 2016, 2020 [vol. 3 (18th-19th c.) forthcoming].

Bishop, C. (2012). *Artificial hells: Participatory art and the politics of spectatorship*, London, Verso Books.

Buck, J. και Rice, C. "A Brief History of Botanical Art", American Society of Botanical Artists:
https://asba-art.org/content.aspx?page_id=22&club_id=92618&module_id=522506

Busch, W. (2001). "Landscape: The road to independence", *Landscapes from Brueghel to Kandinsky, The Exhibition in Honour of the Collector Baron Hans Heinrich Thyssen-Bornemisza* (κατάλογος έκθεσης), Ostfildern-Ruit, Hatje Cantz Publishers, σσ. 16-27.

Casey, E. S. (2005). *Earth-Mapping: Artists Reshaping Landscape*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press.

Finkelpearl, T. (2013). *What We Made: Conversations on Art and Social Cooperation*, Durham, NC, Duke University Press.

Flora of Cyprus - a dynamic checklist: <http://www.flora-of-cyprus.eu/>

Harmon, K. (2009). *The Map as Art: Contemporary Artists Explore Cartography*, with essays by G. Clemans, New York, Princeton Architectural Press.

Kastner, J. και Wallis, B. (1998). *Land and Environmental Art*, London, Phaidon Press.

Leeson, L. (2017). *Art : Process : Change. Inside a Socially Situated Practice*, New York, Routledge.

Watson, R. (2009). "Mapping and Contemporary Art", *The Cartographic Journal*, Vol. 46 No. 4, Art & Cartography Special Issue (eds. Caquard, S., Piatti, B. & Cartwright, W.), σσ. 293–307.

Καλλιτέχνες και ομάδες αναφοράς

Vaughn Bell	http://www.vaughnbell.net/village-green.html
Joseph Beuys	https://publicdelivery.org/joseph-beuys-7000-oaks/
Kathrin Böhm	http://www.myvillages.org/index.php?a=kathrin
Agnes Denes	http://www.agnesdenesstudio.com/works7.html
Fallen Fruit	http://fallenfruit.org/
Andy Goldsworthy	http://www.artnet.com/artists/andy-goldsworthy/
Mary Mattingly	https://marymattingly.com/
Ελένη Ιακωβίδου McLoughlin	https://kykpee.org/en/the-red-flora-data-book-of-cyprus/
Otobong Nkanga	http://www.otobongnkanga.com/
Έφη Σαββίδη	https://efisavvides.com/Garden-I
Koen Vanmechelen	https://www.koenvanmechelen.be/la-biomista

Βιογραφικά σημειώματα της εκπαιδευτικής ομάδας και των συντονιστών του ερευνητικού έργου

Η **Δέσπω Πασιά** σπούδασε Παιδαγωγικά, Ανθρωπολογία, Ψυχολογία και Μουσειολογία. Είναι υποψήφια διδάκτορας στο UCL – Institute of Education, Τμήμα Πολιτισμού, Επικοινωνίας και Μέσων του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Στη διδακτορική διατριβή της διερευνά τις εμπειρίες παιδιών που έρχονται σε επαφή με ιστορικές φωτογραφίες. Συνεργάζεται ως εκπαιδευτική λειτουργός με μουσεία ιστορίας, αρχαιολογίας και τεχνών, και εργάζεται ως εκπαιδευτικός εικαστικών τεχνών σε δημόσια σχολεία της Κύπρου. Διαθέτει ευρεία εμπειρία ως εκπαιδευτική συνεργάτιδα σε ερευνητικά προγράμματα πολιτισμού που χρηματοδοτήθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης, τις δράσεις Marie-Curie καθώς και πολιτιστικούς οργανισμούς στην Κύπρο και την Ελλάδα. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στις υβριδικές εκθέσεις, τη φωτογραφία και τα φωτογραφικά αρχεία, τα μουσεία και την εκπαίδευση σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η **Ευανθία (Εύη) Τσελίκα** είναι επίκουρη καθηγήτρια στην Ιστορία της Τέχνης στο πρόγραμμα Καλών Τεχνών του Τμήματος Σχεδιασμού και Πολυμέσων του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, και αντιπρόεδρος του τμήματος. Τα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντά της εστιάζονται στα αντικείμενα της ιστορία της τέχνης, των σύγχρονων εικαστικών κοινωνικών πρακτικών, της μουσειακής εκπαίδευσης και της ιστορίας του οπτικού πολιτισμού της Κύπρου. Επιμελείται εκθέσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα και έχει συνεργαστεί με διάφορα κέντρα τέχνης και μουσεία: Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λευκωσίας, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, October Gallery στο Λονδίνο, Μουσείο Τέχνης στο Ελ Σαλβαδόρ, Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Νιτερόι στο Ρίο (Βραζιλία) κ.ά. Άρθρα της δημοσιεύονται σε ακαδημαϊκά περιοδικά όπως το *Visual Studies* και το *Public Art Dialogue*. Το 2021 συνεπιμελήθηκε έναν συλλογικό τόμο για τη σύγχρονη τέχνη στην Κύπρο. Τα τελευταία δέκα χρόνια έχει λάβει μέρος και έχει συντονίσει διάφορα ερευνητικά προγράμματα σε συνεργασία με ερευνητικά και πολιτιστικά ιδρύματα.

Ο **Χρίστος Χαλκιάς** είναι Καθηγητής της Επιστήμης και των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου, στο οποίο υπηρετεί πάνω από 20 χρόνια, και Αντιπρύτανης Έρευνας Ανάπτυξης και Διά Βίου Μάθησης. Έχει διατελέσει Πρόεδρος του Τμήματος Γεωγραφίας (2013-2015) του ίδιου ιδρύματος. Τα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντά του εστιάζονται στα αντικείμενα της Εφαρμοσμένης Γεωπληροφορικής, των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών, της Ψηφιακής Χαρτογραφίας και της Ανάλυσης/Μοντελοποίησης γεωγραφικών φαινομένων και φυσικών

διεργασιών με την αξιοποίηση της Γεωπληροφορικής. Έχει δημοσιεύσει περισσότερες από 100 εργασίες σε επιστημονικά περιοδικά και πρακτικά επιστημονικών συνεδρίων με κριτές (h-index: 23, ετεροαναφορές: >2000). Τέλος, τα τελευταία 25 χρόνια συμμετείχε σε περισσότερα από 40 ερευνητικά προγράμματα (>10 ως επιστημονικά υπεύθυνος).

Ο Αντώνης Χατζηκυριάκου είναι Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής και Τουρκικής Ιστορίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου και συνεργαζόμενος ερευνητής στο Κέντρο Χωρικής και Κειμενικής Ανάλυσης του Πανεπιστημίου Stanford. Έχει εργαστεί και διδάξει στο Πανεπιστήμιο Boğaziçi, το Princeton, τη School of Oriental and African Studies (University of London), το Πανεπιστήμιο Κρήτης και το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Το 2014-2016 ήταν ερευνητής Marie Skłodowska-Curie με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας της Ελλάδας. Είναι εκλεγμένο μέλος της Επιτροπής Υποψηφιοτήτων της Ottoman and Turkish Studies Association, ασκώντας καθήκοντα Προέδρου της Επιτροπής για το 2022-2023. Η έρευνά του εξετάζει τις μεσογειακές τάσεις στον οθωμανικό κόσμο και αξιοποιεί τα εργαλεία των Κριτικών Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών και των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών για τους σκοπούς της κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής ιστορίας. Η έρευνά του έχει δημοσιευτεί σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά όπως *Journal of Ottoman and Turkish History Association*, *Turkish Historical Review*, *Journal of Mediterranean Studies* και *Princeton Papers*. Μελέτες του έχουν δημοσιευτεί επίσης σε ελληνικά και τουρκικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους. Η μονογραφία του *Χερσαίο νησί: Η Μεσόγειος και η Κύπρος στην οθωμανική εποχή των επαναστάσεων* κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις Ψηφίδες.

